

FIGYELŐ

MAGYAR ANTROPOLÓGIA

TÖBB MINT 500 oldalra terjedő, a művelt nagyközönségnek szóló mű jelent meg a karácsonyi könyvpiacon, Bartucz Lajos könyve: „A magyar ember. — A magyarság antropológiája.“ A kiadvány a „Magyar föld, magyar faj“ sorozatnak egyik képekkel gazdagon díszített kötete.

A magyarság embertanának megjelenését mindazok, akiket a magyarság sorsa érdekel, várva-várták. Hiszen több mint 60 éve, a Budapesten 1876-ban tartott VIII. nemzetközi embertani és őstörténeti kongresszus óta, állandó érdeklődés középpontja hazánkban az a kérdés, milyen embertani szempontból a magyar és milyen Magyarország antropológiája? Bartucz összefoglaló műve erre a két kérdésre kísérti meg, mai ismeretének alapján, megadni a feleletet.

Hogy a magyarság embertani képét megrajzolhassa, először azt az utat vázolja, amelyen a hazai embertani ismeretek mai tudásunkig eljutottak. Messze kezdi. Felsorakoztatja mindazon íróknak az embertanra vonatkozó nézeteit, akik Apáczai Cseri János óta, ha röviden csak pár sorban is, jellemezték az embert vagy a magyart természettudományi szempontból. Felhívja a figyelmet a XVIII. századbéli nagy polihisztornak, Bél Mátyásnak hatalmas művére, aki a csallóközi magyarokat igen jó megfigyelés alapján ismertette. Kéziratát, Bartucz szerint, ma is érdemes volna jobban kiaknázni.

Lapokat szentel Török Aurél munkásságának, amelynek értékét a tanítvány minden sorából felcsillanó tisztelete, hálája és szeretete sem emel túl a nagy kezdeményezőt megillető jogos elismerésén. Ismerteti kortársainak (Herman, Jankó, Pulszky, Tóth Béla stb.) véleményét Török kutatásairól és azokat a tudományos, de sokszor személyes élű vitákat is, amelyek Török Aurél életében közötté, más magyar tudósok és külföldi szakemberek között lefolytak, anélkül, hogy a felvetődött kérdések lényegét, a magyarság faji mibenlétét meghatározták volna. Pedig az érdeklődő nagyközönség az antropológusoktól ezt kívánta és várta. Mivel e polémiák nem hozták meg ezt az eredményt, sőt Jankó és Semayer úttörő, de egyedülálló és aránylag kiterjedelmű vizsgálatai sem vezettek a magyar faji típus megismerésére, lelkes hazafiak jóhangzású szólamok és érzelmi motívumok alapján vélték megszerkeszteni a magyarról azt a képet, ami csak évtizedekre terjedő fáradságos munka verejtékes gyümölcse lehet.

Török Aurél munkásságára vonatkozólag Bartucz hangsúlyozza azt a nagy és értékes, de sok szempontból célra nem vezető agitatorikus tevékenységet és vasszorgalmat, amellyel a budapesti Tudományegyetem Embertani Intézetét és múzeumát létesítette. Azt vallotta, hogy a mai magyarság embertani képét majd csak akkor rajzolhatjuk meg, ha megismertük, milyenek

voltak a honfoglaló ősök, valamint azok a népek, melyekkel a magyar vándorúján s mai hazánkban a honfoglalás óta érintkezésbe került. Csak ha mindezeket megismertük, állapíthatjuk meg, milyen jellemvonás mondható valóban magyarnak. Hogy ezt a munkát elvégezhesse, gyűjtötte össze a magyarországi sírok csontmaradványait, végzett azokon elmélyedő, messzemenő méréseket. Azonban sajnos, értékes feljegyzéseket nem hagyott hátra.

Δ mű további részei mutatják, hogy Bartucz hű maradt mesteréhez. Az ő módszerét követi. Munkájának tetemes részét azoknak a tanulmányoknak ismertetése teszi, amelyeket a történelmi Magyarország területén fekvő sírokból kikerült embervázakon nagyrészt ő maga végzett. A diluviális embermaradványok ismertetésével kezdi. Új csapásokon nem jár, de ezt aligha tehetné, mert pótolnia kell mindazt a mulasztást, amelyért elsősorban az intéző körök megnemértése felelős.

Török és Bartucz az ősök csontmaradványainak elemzése útján először az egykori magyarság képét óhajtja megrajzolni. Ha ez megtörtént, számba akarja venni a betelepedéseket; századról századra haladva szándékozik bemutatni hazánk s a mai magyarság embertani kialakulását. Hogy vajjon ez a módszer a megfelelő vagy sem, az vita tárgya lehet. De a régebbi idők emberének megismerését megközelíteni másként, mint a kiásott vázak méréseinek alapján, nem igen lehet. Ebben Bartucz és iskolája nagy szorgalommal és lelkesedéssel tevékenykedett. Bartucz összeállításából ma legalább tudjuk, milyen állapotban van hazánk antropológiai megismerése oszteometriai szempontból. Ma nem egy hiteles honfoglaláskori és a magyarok bejövetele előtti rokon népek (húnok, avarok stb.) oszteológiai-antropológiai viszonyait ismerjük. A Nemzeti Múzeum néprajzi osztályába elraktározva, részben igen pontos kormeghatározású nagyszámú váz (1000) és koponya (5000) van együtt. Gyűlnek az ősök sírjából kikerülő vázakra vonatkozó adatok is. Sajnos azonban, csupán mintegy 150 megvizsgált honfoglaló ős csontvázából végleges eredményt levonni nem lehet. Így be kell vallanunk, hogy a honfoglaló magyarság faji megismerése még ma is csak a kezdet kezdetén van.

Bartucz sorra veszi a mai hazai vizsgálatok adatait. A békeidők sorozóbizottságának adataiból, 200.000 katonaköteles méreteiből állapítja meg a mai magyarság természetadatait és megrajzolja az átlagos testmagasság elterjedési görbéit. A magyar férfi átlagos testmagasságát 165 cm-ben, a nőt 154 cm-ben adja meg. Majd a koponyaalak és méretek, a külső alaktani tulajdonságok: a bőr, haj és szem színe és ezek egymással való kapcsolata, a különböző indexek és az általános megjelenés (habitus); a hízásra való hajlam, a hosszú szikár növény, kerek vagy megnyúlt arc, a bőr redőzetére vonatkozó kutatásokra tér. Bőséges adatokkal támogatott képet azonban tulajdonképpen csak a termetről nyújthat, mert kellő számú adat csak erről áll rendelkezésre. A többi mérethez vonatkozólag már alig-alig van kellő számú adat. Így pl. az aránylag igen nagy mérvben kutatott fejalak (index) tekintetében Bartucz táblázatai csak 4583 férfira és 1561 nőre vonatkozó adatot sorolnak fel. Ezek között Neuber 827 debreceni fiú és 775 leány adata is szerepel, noha ezek növekedése még befejezetlen és így még változásoknak is van alávetve. A budapesti diákok nagy része pedig, kiknek adatai szintén bennfoglaltatnak, nem fajmagyar. 5—6000 egyén sajátjaiból az egész magyarságra általános következtetést vonni nemcsak tévedés, de súlyos hiba is volna. A többi mérethez vonatkozólag még kevesebb az adatok száma. Ezen adatokra támaszkodva, a magyarság rasszelemnek nevezett fajelemeire vonatkozó megállapításai csak vázlatos becslések. Bartucznak a magyarság faj elemeire vonatkozó összefoglalása

szerint hazánkban két fajelem túlnyomó, nevezetesen a keletbalti és a turanid — törökös — magyar, melyet ő antropológiailag jól megkülönböztethető helyi fajtának tart és „alföldi rassznak (Homo pannonicus) nevez. Ezekon kívül hazánk lakosságában az északi, mongoloid, dinári, mediterrán, taurid (armenoid) fajelemek is felismerhetők Bartucz szerint. Ez elemek százalékos előfordulására vonatkozó becslését is ismerteti. Eszerint az Európában általában ismeretes fajelemek hazánkban mind megtalálhatók.

Fajilag legegységesebb az Alföld magyarsága. Nyugat felé, éppen úgy, mint dél felől, idegen elemek — nordikus és alpi nyugatról, dinári délről — keverednek hozzá, nyugat illetőleg dél felé haladva, gyarapodó számban. Mongoloid elemek a mai magyarság rasszelemei között nagyobb számban találhatók, mint hazánktól délre és nyugatra. A honfoglaló magyarok is több rasszelemből alakultak, amelyek között mongoloid törökös magyar több volt, mint a mai magyarságban. Keletbalti ugoros elem már akkor is nagyobb számban volt, mint törökös magyar.

Vázolja azt is Bartucz, hogy a koponyaalak és termet hogyan változott meg a magyarságban a hazánkban való meglepedés óta. E változás oka, véleménye szerint, kisebb részben az itt talált régibb elemekkel való keveredésre, nagyobb arányban a török uralom alatt, sőt már előbb is ide lassanként beszivárgó idegen rasszelemek módosító hatására vezethető vissza. Hangsúlyozza, hogy ha névben nem, de a vérben ma is tovább élnek a magyarság testében a beolvadt és sokszor be sem olvadt, a törökös illetőleg ugoros magyarságától eltérő elemek. Az örökölt rasszelemek a magyarság rasszképét változtatossá teszik. Az egységesítést hazánk egységes létfeltételei iparkodnak elvégezni, kitermelve az alföldi vagy ú. n. magyar típust.

A termeti adatokon kívül a többi sajátságokra vonatkozó adatok — mint fennebb is kifejeztem — nem elegendők oly messzemenő következtetések levonására, hogy ezek alapján a mai Magyarországról és a mai magyarságról teljes képet rajzolhatnánk, vagy hogy megállapíthatnánk, milyen a magyar és milyen országunk lakosságának összetétele. Hogy mindezekről valami keveset mégis tudunk, az az oszteológiai, kraniometriai, növekedési, magasságmérési adatokon kívül tetemes részben magánvállalkozás eredménye. Bartucz ezeket is ismerteti, de — mint látni fogjuk — nem egyforma értékeléssel.

Meglepi az olvasót, hogy míg Bartucz a történelmi résszel túlságosan hosszan foglalkozik, egyes fontos fejezeteket, mint pl. a vérvizsgálatokról szólót, igen röviden intézi el, rövidebben, mint a tárgy fontossága megengedné. E fejezet tárgyalásából, kidolgozásából azt látjuk, hogy a szerző ilyenféle vizsgálatokkal nem örömet foglalkozott. Holott ma éppen a vérvizsgálatokat igen sok antropológus fontos jellemvonásnak tartja. A XIV. Nemzetközi Antropológiai Kongresszuson talán éppen a vércsoportokkal foglalkozó előadásokon volt a legélénkebb a vita és legtöbb a látogató. Lehet, hogy ez a kutatási irány valaki egyéniségének nem megfelelő, de talán mégsem helyes azt úgy jellemezni, hogy az olvasó belőle arra a következtetésre jusson, hogy az talán nem is komoly. A vércsoportok ismerete mellett a bőr szerkezetének (Malán), a haj, szem és bőr színének ismertetése is alárendelt szerepűnek látszik.

Teljesen hiányoznak a cigányságra vonatkozó adatok és igen kevés, amit a zsidóságról mond. A zsidók átlagos magasságára és a zsidó gyermekek növekedésére vonatkozó adatokat találunk ugyan, de arra nézve, hogy az ország lakosságának e 6%-át kitevő elemében mennyi tartozik a keleti, askenázi és mennyi a nyugati ú. n. spanyol, szefardi csoportba, sehol sem

A fajbiológiai és eugenikai szempontok is hiányzanak. Fontos lenne a magyarság biológiai vitalitásának taglalása.

A nagyközönségnek szánt mű előnyére válna, ha az antropológiában használatos rasszelemek megjelölésére áttekinthető összeállítást adna. Igaz, hogy az egységes elnevezés következetes keresztülvitele sokszor erőszakolt volna, mert a különböző szerzőktől az európai emberrasszok megjelölésére használt elnevezések nem fedik egymást teljesen. De az alkalmazott sokféle megnevezés következtében a tények állásáról az olvasó nem kap tiszta képet.

Bartucz könyvének legfőbb tanulsága, hogy hazánk mai antropológusainak elsősorban pótolni kell mindazokat a meg nem történt vizsgálatokat, amelyeket már Török Aurél idejében kellett volna elvégezni. Ezek nélkül hazánk antropológiájának megismerése csak feltevéseken nyugvó sejtés s nem tudományos következtetés. Szükséges lenne a hazai lakosság modern embertani felvétele, természetesen egyéb népszerű, település történeti, főleg néprajzi stb. kutatásokkal együttthaladva. Mindez kellene ahhoz, hogy a magyarság faji összetételének nagy kérdésére tudományos értékű feleletet lehessen adni.

Fontos volna a csontanyag feldolgozása és további gyűjtése is. Hiszen ismeretes, amint Bartucz is ismételten hangsúlyozza, hogy hazánk földje az őskor óta a legújabb korig az Európába törő és oda bekívánczó népek óriási temetője. Az európai rasszok megismerésének sok részlete éppen a hazai terület antropológiai viszonyainak segítségével volna elérhető. Ebben a tekintetben, mint a könyv is mutatja, aránylag igen kevés történt.

Az eddig szűkre szabott kutatási lehetőségekkel — s ezt a szerző maga érzi legjobban — hazánk és a magyarság antropológiai megismerésének nagy feladatát megoldani nem lehet. Éppen ezért azt országosan — esetleg külön kutatóintézettel — kell megszervezni. Sőt szükséges a Nemzeti Múzeum embertani osztályának megalakítása is, hogy a régebbi idők, elsősorban a honfoglaló magyarokra vonatkozó ismereteink hiányait eltüntethessük. Ezt már Török Aurél is erélyesen hangsúlyozta és azóta mindenki, aki antropológiai és faji sajátosságaink iránt érdeklődik, szorgalmazza. Hiszen nagy és fontos kérdések azok, amelyek eldöntésében általános tudományos szempontból hazánknak fontos szerepe volna. Kutatók egész sorának előre megállapított terv szerint kellene végezni antropológiai felvételeket, olyan módon, mint ahogyan az ország geológiája felvétellett.

Mindez nagyon is indokolttá tenné, hogy az intézőkörök végre valahára komolyan kézbe vegyék a hazai embertani tudomány helyzetének rendezését. Példa lehetne erre Bulgária, ahol Popoff Methodi, a szófiai egyetem tanára, pár év alatt 15.000 bolgárt vizsgáltatott meg erre a célra kioktatott tanítványaival és a közel jövőben e számot 50.000-re egészíti ki. Hogy ilyen nagyarányú vizsgálatok milyen értékes eredményre vezethetnek, bizonyítja a kékszemű és szőke thrákiai lakosok esete, akikről kiderült, hogy kb. 3000 évvel ezelőtt ott megtelepedett nordikus rassz, valamely szarmata népelem sajátosságait őrizték meg. De kiderült az is, hogy az ősbolgárok között is csak kevés mongol jellegű törökös népesség lehetett. E rasszelem száma Bulgáriában ma is alig nagyobb, mint Nyugat-Európában.

A könyv, kellő mennyiségű adat híján, véglegesen nem adhatott. Nem oldhatta meg azt a kérdést, amit címe kitűzött, de becsületesen és sok szorgalommal összefoglalta, a felsorolt hiányokat leszámítva, nagyrészt mindazt, amit eddig e kérdéstről — magyar vonatkozásban — írtak és közöltek. Hű történetét adja a hazai embertani kutatásoknak, s ha a hozzátartozó bibliográfiai adatok — mint a zárószóban említi — pótlólag megjelennek, további kutatóknak hasznos forrásmunkája lesz.

Bartucz Lajos embertani kutatásainak története — mint oly sok magyar kutatásé — nincs tragikus vonás nélkül. A magyar antropológiával foglalkozók valamennyien, Török Auréltól máig, azon fáradoztak, hogy hazánkban megszervezett antropológiai kutatás folyjon. Elszigetelt, a maguk nemében mondhatni mintaszerű tanulmányok jelentek meg a magyarság antropológiájáról. Csak Török méréseire, Csörsz európaszerte feltűnést keltő családkutatásaira és a szerológiai kutatásokra utalok. Ezekhez csatlakozik Bartucz munkássága is. Hogy hazánk mai lakosságának, éppen úgy mint a honfoglalóknak, antropológiájából ma nem egy sajátságot ismerünk, ez legnagyobbbrészt Bartucz és tanítványai lelkes és eredményes munkásságának köszönhető. Emellett Bartucz évtizedek óta agitál egy antropológiai múzeum felállítása és az embertani tanszék betöltése érdekében. És mindeme sok törekvés árán még mindig nem jutottunk oda, hogy hazánk antropológiai felkutatása végre, minden szempontot egységesen tekintetbe véve, megindulhasson. Tudós körök elismerik a megszervezés szükségességét. Bartucz egész antropológus gárdát képzett s más intézetek is kiveszik részüket a hazai embertani kutatások fejlesztésében. De a sok törekvés, agitáció és munka megfeneklík azon, hogy a természettudományi kutatások megszervezésére szükséges megértés hazánkban — sajnos — még ma is hiányzik.

ENTZ GÉZA

IDŐSZERŰ MŰVÉSZETI KÉRDÉSEK

A MŰVÉSZEK TÁBORÁBÓL élénk csatazaj hallatszik. Az elégedetlenkedők azt állítják, hogy a hivatalos megrendeléseket egy kis csoport kapja, amely nem is képviseli művészetében a nemzeti szellemet, sőt ellenkezőleg idegen és egészségtelen irányokat követ. Ez a csoport — mondják — rászolgált arra, hogy nálunk is indexre kerüljön, mint ahogyan Németország kiközösítette az elfajzott művészetet.

Őszinte részvétet érzünk a nélkülözők iránt, szánjuk a művészeket, akik nem tudják képeiket, szobraikat eladni, akik nem képesek maguknak és családjuknak a jogosan kijáró mindennapi kenyeret megkeresni, de a társadalmi és gazdasági bajokat nem lehet úgy orvosolni, hogy egyszerűen elzavarjuk a terített asztal mellől a szerencsésebbeket, hogy más művészeket juttassunk a többé-kevésbé sovány falatokhoz. A kiválasztottak eddig dőzsöltek, most mi akarunk jóllakni — mondják a nélkülözők. Pusztuljanak végre az útból a „nemzetközi“ irányok hívei, hiszen mi vágjunk egyedül a „faji művészet“ letéteményesei.

Ezúttal nem azt keressük, miképpen kellene a művésznymort megszüntetni, miképpen lehetne a kevésnek is alig elég kenyeret sok éhes száj között igazságosan megosztani. Az elégedetlenek különben is mindig többségben voltak a művészek soraiban, ha a politika, a társadalmi átalakulás lehetősége most erősebben fűti is a kedélyeket, mint rendszeren. Mi csak az ítélezéseknél követendő elveket, szempontokat akarjuk megvilágítani, mert a tisztánlátás itt sem lehet káros, legalább is a művészet szent érdekei szempontjából.

Kétségtelenül a legnagyobb baj, hogy a műalkotásokról szóló ítéletek nem csálthatatlanok, nem örökérvényűek, mint pl. a sportteljesítményekre vonatkozóak. Egy sportversenyen mindenki megnyugszik abban, hogy az első díjat az kapja, aki legegőbb érkezett a célhoz, aki gólok, gémei, találatok számában legyőzte az ellenfelét, csak legritkább esetben kétes az eredmény, ellenben művészeti pályázatok eredményei mindig vitathatók, alkotásokról, művészetről való vélemények mindig eltérőek. Nem lehet mindenkitől elfogadott matematikai vagy logikai bevezetéssel bebizonyítani, hogy Michelangelo nagyobb mester volt, mint egy akármilyen dilettáns cicafestő, különösen ha az utóbbi még az élők sorában van, öblös a hangja, hegyes a könyöke és veszedelmes politikai párt tagja. Élő művészek rendszeresen csak előnyös kritikákat, ítéletet fogadnak el magukról, a kedvezőtlen elutasítás szerintük csak az ítélkező egyoldalú véleménye. Hivatkoznak az irodalom-, a művészet- és a zenetörténelem óriási átértékeléseire, mikor az utókor mellőzöttet, félreismerteket, egy Wagner Richardot, egy Adyt, az impresszionizmus francia úttörőit ismerte el zseniknek, de hivatkoznak egyszersmind a műkereskedők sunyi, Önző érdekeire, mikor jelentéktelen művészeket avatnak megvásárolt kritikusok hozsannázó írásai alapján mestereknek, hogy olcsón összevásárolt műveiket jó pénzen tovább adhassák.

A művészettörténész, még inkább a kritikus, tehát ki van téve támadásoknak, mert ítéleteit nem védi tökéletes bizonyíthatóság, csak saját jóhiszeműsége, ösztönös művészi érzéke és tudása. Egy műértőnek az ítélete százszor többet ér, mint a művészeti nevetlen tömegnek általános véleménye, csak az a baj, hogy a műértő nem képes ítéletének helyességét a tömegnek bebizonyítani és azzal elfogadtatni. Olyan izgalmas erjedő időkben, mikor megingathatatlanak vélt tekintélyeket döntögetnek, a legalaposabb, a legbecsületesebb, a legtárgyilagosabb kritikának a helyzete is nagyon megnehezül. Nem lehet most egy élő művész alkotásáról nyugodtan, a felelősség tudatában, helytálló véleményt mondani, mert esetleg másnap megjelenik az ellenkritika, hogy a bírálónak nincs joga nyilatkozni, mert csákyás liberális, vagy nyilas, vagy éppenséggel bolsevista, akit el kell némi tani. Nem szakszerű és jóhiszemű érvekkel harcolnak, hanem rágalmakkal és a becsületes kritikus nem tudja a maga igazát bebizonyítani, mert a művészeti értékelésekben nincsenek kategorikus ítéletek. Ami nekem tetszik, az neked nem tetszik, ami nekem remekmű, az másnak nem egyszer értéktelen tákormány. A művészet olyan, mint a vallás; egyesek ilyen dogmákat hirdetnek, mások pedig amolyanokat. Sőt türelmetlenebb időkben az ellentétes hitvallásúakat — mint tudjuk — meg is égették.

Bele kell nyugodnunk, hogy a mai művészeti kérdésekben áthidalhatatlan ellentétek uralkodnak, amelyeket ma az izgalmas politikai küzdelmek még jobban kiéleznek. Ösztönösebb stílussteremtő időkben, mint a középkorban, vagy a barokk művészet idejében bizonyára kisebb viták voltak, mert ekkor a korstílus mindenkit egységesen áthatott, a művészek többékevésbé jól, de ugyanúgy fejeztek ki mindent. Most azonban ezerfelé áll a művészet szekerének rúdja.

Csak a régen elhalt, nagy mestereknek van általános tekintélyük. Bizonyára az ő nevük is legtöbbször üres fogalom, de ki meri például Michelangelot, Dürert, Tintoretot nyilvánosan kritizálni? Hiszen akkor műveletlennek látszanék, pedig az édeskés arcokat ábrázoló, silány giccsek sokaknak jobban tetszenek, mint Michelangelo lenyűgözően hatalmas Utolsó ítélete, Dürer szögletes redőjű Madonnái vagy Tintoretto látományszerű elképzelései. Ezeknek a mestereknek tekintélyét évszázadok szerezték meg, velük mégsem lehet vitába szállni.

Sokan bizonyára szentségtörésnek mondhatják, hogy a mai idők vitatható jelentőségű művészeit, nem egyszer szertelen keresőit ezekhez a korszakalkotó zsenikhez hasonlítjuk, de az eset ugyanaz, mert a mai művészeti harcokban nemcsak a vakmerően szélsőséges festőket, szobrászokat dorongolják le, hanem a legkomolyabb törekvésűeket is. Mindenkit, akinek iránya nem egyezik az elcsépelet naturalizmussal, vagy a megszokott gicccsel. Mert a nagyközönség, különösen nálunk azt hiszi, hogy a művészet célja a természet minél tökéletesebb másolása. Be nem vallott eszménye a színezett fénykép, vagy a tökéletes viaszfigura, általános lelkesedést benne csak a szirupos bidermeier-ábrázolások, vagy a müncheni valóságfestők követőinek vásznai váltanak ki.

Ez a műveltség hivatkozik most az elégedetlen művészekkel együtt Németországra, amely annyira ment, hogy a politikai és társadalmi kérdésekkel együtt a művészeti problémák megoldására is vállalkozott. De bizonyára más volt a szélsőség Németországban, mint nálunk. Magyar művészeinket olyan egészséges természetimádat, életösztön hatja át, hogy kevés kivétellel nem estek spekulatív elvonatkozásokba. Nálunk legfeljebb a rajzértékek elhalványodásáról, archaizálásról, a primitivitás kereséséről van szó. A kétségtelenül megállapítható túlzások nem olyanok, hogy a művészet színvonalát veszélyeztetnék, fejlődési irányát végzetszerűen befolyásolnák. Nemcsak a haladók szertelenségeitől, hanem a maradiak ízléstelenségeitől is óvni kell a művészetet. Sőt ezek kártékonyabbak, mert közelebb állanak a művészeti-leg nevetlen tömegizléshez. Sokan a régebbi értékek elhalványodását kvalitásbeli süllyedésnek tartják és nem akarják elismerni, hogy szokványos, megúnt technikai értékek háttérbeszorítása árán egyes művészeinknél sokkal izgatóbb, személyesebb értékek merültek fel, kifejezőbbé, artisztikusabbá váltak. Igaz, hogy néha ők is eltúlozzák törekvéseiket, tüntetni akarnak egyéni eredményeikkel, de éppen a tárgyilagos kritikának a feladata, hogy a modoros kinövésekre rámutasson. Így egyik elismert mesterünk előszeretettel ábrázolja képein az óriási mancsokat, az arcokat karikatúraszzerűen eldurvítja, egy másik régebben Modigliano-szerűen megnyújtotta az orrokat, pedig mindez nem tartozik stílusok lényegéhez. Művészetüknek egyéni értékei a tüntető modorosságok nélkül sokkal zavartalanabbik érvényesülne. Irígyeik is kevésbé támadhatnák őket.

A mi fajtánk, mint említettem, kevésbé hajlamos az abstraktdóra. Nálunk alig voltak a futuristákra emlékeztető törekvések mint a fasiszta Olaszországban. Művészeink mindig megtartják az eleven kapcsolatot az éltető valósággal. Nem esnek olyan durva ízléstelenségbe, mint a német Nolde és nem deformálják a természetet bonyolult szimbolika kedvéért.

Nincsen tehát nálunk olyan nagy szakadék a konzervatívok és a haladók, politikai elnevezéssel a jobboldaliak és a baloldaliak között, ezért az ellentétek szítása is alig jogosult. Nem kell megtisztítani múzeumainkat a szélsőségektől, kevés kivételtől eltekintve a felelősségteljes kritika sem pártolja a túlzásokat. A művészek kétségtelen szubjektivebbek, mint az átlagemberek, fanatikusan hisznek a maguk stílusának jogosultságában, de be kell látni, hogy sehol sem érvényesül jobban az a mondás, mint a művészetben, hogy minden — igaz — út Rómába vezet.

Nemcsak egyféleképpen lehet az örök szépséget megközelíteni...

NEMZETVÉDELEM SZÁMOKBAN

KORUNK HÁBORÚI, mint ezt az utolsó évek világpolitikai eseményei igazolják, nem egyedül a katonák, hanem mindinkább a szembekeverülő nemzetek élet-halálharcaivá válnak. Ez az ú. n. „totális háború“, mely az állam minden erkölcsi és anyagi erejének korlátlan latbatetését követeli. Ennek azonban előfeltétele, hogy az illető ország — nemzetvédelme érdekében — még béke idejében kellőképpen és tervszerűen felkészüljön. Meg kell tehát állapítani, mivel rendelkezik az állam emberben, anyagban, mi módon lehet a készletet igénybevenni, majd pótolni háború esetén. Életbevágóan súlyos és fontos kérdések ezek, hisz tőlük függ az illető állam hadviselési képessége, melyekre csak a statisztika adhat kellő és megbízható feleletet.

Ebből az elgondolásból kiindulva készült vitéz Fábry Dániel tábornok, országos légvédelmi parancsnok kivételes értékű és valóban úttörő műve: „Statisztika a nemzetvédelem szolgálatában“. Tudományos alapon, meggyőző erővel és bő anyaggyűjtés alapján rávilágít és megmutatja az új utat a nemzetvédelem, de egyúttal a hadseregszervezés minden tekintetbe jövő tényezőjének felismerésére és kellő értékelésére a statisztikai vizsgálat módszerei alapján.

A könyv első része általánosan ismertet meg bennünket mindazokkal a tényezőkkel, melyek egyrészt a haderő megteremtéséhez, másrészt ellátásának biztosításához szükségesek. Így látjuk csak, mily tágas a nemzetvédelem érdekköre és hogy az állami életnek szinte minden megnyilvánulására kiterjed. Magában foglalja tehát az anyaország földrajzi, népességi és gazdasági viszonyait, technikai fejlettségét, közlekedési és híradási helyzetét, egészségügyi viszonyait, légvédelmét és légtalmát, közigazgatását és nem utolsó helyen bel- és külpolitikai helyzetét. Az első rész tárgyalja végül a hadseregszervezést, illetve az újjászervezés nagy elveit is, azaz a nemzet minden élő és holt erőinek az állampolitika céljai érdekében való tervszerű, szerves egységekbe való összefogását.

Fábry Dániel kiváló művében a legérdekesebb és egyben a legeredetibb a második rész. Nemcsak azért, mert a hadviselés legértékesebb elemét, az emberanyagot tárgyalja, hanem főleg azért, mert egész újszerű alapon, a szakavatott katona és statisztikus szemszögéből nézi ezt az emberanyagot; ez az eljárás eddig egyáltalán nem volt a katonai tudományban használatos. Hogy mily alaposak és mélyrehatóak a szerző vizsgálódásai, azt a második rész sok és érdekesebbnél érdekesebb fejezeteiből vett néhány adattal kívánjuk bizonyítani.

Európa népességének szaporodását a XIX. században — pontosan 1800—1900-ig — kutatva megállapíthatjuk, hogy a legnagyobb szaporodási arányt Oroszország (181%, vagyis megháromszorozódott!), a legkisebbet Franciaország (45%) mutatja fel. A legutóbbi évek, 1931—35 népmozgalmából pedig kitűnik, hogy a természetes szaporodás Jugoszláviában volt a legnagyobb (14%) Franciaországban pedig a legkisebb (0.8%). Magyarország sajnos a középén alul halad (6.6%).

A bennünket különösen érdeklő „Népesség és Hadsereg“ című fejezetből láthatjuk, hogy a békebeli és háborús hadseregek az összslakosságnak hány százalékát alkotják az egyes európai államokban. Ez az arányszám a békehaderőkre vonatkozólag a legmagasabb Franciaországban (1.49%), a legkisebb Dániában és Hollandiában (0.18%), az átlag pedig 0.87%. Háborúban a hadseregátlag az összslakosság 7.17%-át képezi; a legtöbb Jugoszláviában (17.4%) a legkevesebb Norvégiában (3.18%).

A feltüntetett adatok azonban inkább csak irányszámok, mert a békehad-sereg nagysága az ország népességén kívül még a hadkötelesek számától is függ, továbbá attól, hogy milyen arányúak a behívások és hogy mennyi a tényleges katonai szolgálati idő.

A hadköteles kort — átlagban a 20. életévet — elérő férfiak száma általában évente az összlakosság 0.8—1%-át jelenti. A világháborúban elmaradt születések folytán az 1935—39. években alacsonyabb arányszám mutatkozik, ami pl. különösen Franciaországban volt érezhető. Egyik táblázat meg feltünteti a hadköteles korba jutó férfiak és az újoncok számát az egyes európai országokban. Érdekesek és tanulságosak itt is az átlagok. A hadköteles korba jutó férfiaknak 67%-a válik újonccá; ezeknek pedig 75%-a a fegyverrel való katonai szolgálatra alkalmas.

Valamely ország háborús hadereje nagyságának kiszámításánál fontos megállapítás, hogy hány korosztály áll rendelkezésre, illetve mekkora kiképzett tartalékokkal rendelkezik. Itt is a statisztika vezet a helyes útra. Megtudjuk, hogy az eredetileg besorozottak, illetve kiképzettek száma mily százalékarányban fogy halálozás, alkalmatlanná válás és más egyéb folytán, úgyhogy pl. a 65. életévet elérteknek már csak 72.3%-a áll a katonai szolgálat rendelkezésére.

Az eddig ismertekkel való összehasonlítás céljából lássunk most néhány, a világháborúra vonatkozó adatot. Az 51 milliós osztrák-magyar monarchia 1914 nyarán 2 millió embert állított fegyverbe, azaz összlakosságának alig 4%-át. Ma már tudjuk, hogy a háború sorsát még 1914-ben elintézhettük volna, ha katonailag már kezdetben erősebb nyomással lépünk fel. És tragikus a gondolat, hogy ezt is megtehetjük volna, ha még békében kellőképpen felkészülünk, emberanyagunkat tervszerűbben kihasználjuk, azaz több embert részesítünk katonai kiképzésben. Ettől eltekintve azonban a háború elején még kiképzett tartalékok is fölös számban álltak rendelkezésre. Ezeket viszont azért nem használhattuk ki racionálisan, vagyis új, ú. n. „tartalék“ alakulatok felállítására, a megfelelő tényleges tisztek és altisztek által adott keretben, mert nem voltak meg, mint a legtöbb más államban (Német-, Francia-, Oroszország, Szerbia) a megfelelő békeelő-készületek, főleg pénzhiány miatt.

Megállapítjuk a továbbiakban, hogy a világháborúban a monarchia részéről résztvett összesen 9 millió fő, azaz a lakosság 17.6%-a. Ez a százalékarányszám a németeknél 20.3, a franciáknál 21.2, a szerbeknél 17.5 volt. Az összes veszteségek — halottak és sebesültek — a monarchiában a lakosság 6.6%-át tette ki; Németországban 9.4% Franciaországban 14.2%, Szerbiában 13.8%.

Közismert, hogy a világháború utolsó éve már az ú. n. „anyagcsaták“ jegyében zajlott le. A haditechnika óriási fejlődése következtében a harc-gépek és harceszközök a korszerű háborúban — az élő erők mellett — döntő szerephez jutottak. Ezek előállítására szükséges anyagok felhasználása, nemkülönben a hadsereg és a hátország zavartalan ellátásának biztosítása, már békében előmunkálatokat „gazdasági mozgósítási tervet“ kíván. Ennek alapját azonban ismét csak a gondos és megfontolt statisztikai adatgyűjtés képezi. Ezek előrebocsátása után a szerző megdönthetetlen tudományos alapon számvetések és hivatalos adatok nyomán ismerteti a gazdasági élet egyes tényezőinek jelentőségét és fontosságát a hadviselés és nemzetvédelem szempontjából. Vizsgálat és méltatás tárgyává teszi — hogy csak a legfontosabbakat emeljük ki — a mezőgazdaság, állattenyésztés (élelmezés és vontatóerő), bányászat és erdészet, a hadiipar (ipari mozgósítás!) és a munkás-kérdés, továbbá közlekedés és hírszolgálat, a pénzügyi mozgósítás, azután a légoltalom, közegészségügy és társadalmi szervezethez kérdéseit, végül

pedig igen figyelemreméltó és tanulságos képet nyújt néhány európai ország igen messzemenő háborús gazdasági előkészületéről.

Kiragadunk Fábry művének ezen részéből is néhány érdekes és jellegzetes adatot.

Háborúban a végső győzelem egyik fontos kelléke a népesség, vagyis nemcsak a haderő, hanem az egész országlakosság kielégítő élelmezésének biztosítása. Behozatalra szoruló országok ennél fogva háború esetén élelmezésüket a termelés fokozásával, a lakosság táplálkozásának és életmódjának szabályozásával, végül az élelmiszerek nagyobb mennyiségben való tárolásával igyekeznek pótolni.

A következő igen fontos kérdés a hadianyag pótlása. Régibb orosz számítások szerint az anyagelhasználódás a jövő háborújában igen nagy lesz és pedig havonként: repülőgépeknél 40—50%, tankoknál 30—40%, puskáknál és géppuskáknál 6%, lövegeknél 5%. A spanyol háború tapasztalatai szerint azonban ezek a számok még nagyobbak!

Döntő kihatással lehet ugyancsak a háború sorsára a nyersanyag-probléma. A hadviseléshez szükséges összes nyersanyagokkal jelenleg csak az Egyesült Államok és Oroszország rendelkezik. A többi állam mind bizonyos fokig a külföldtől függ; nyersanyagszükségletüket egyrészt az önellátás útján, másrészt műanyagok bevezetésével igyekeznek pótolni. Hogy a nyersanyag fogyasztása micsoda óriási méreteket ölthet, érdekes példát meríthetünk a világháborúból. Az osztrák-magyar monarchia hadserege békében a monarchia vastermelésének alig 5%-át használta fel. A világháború azonban majdnem az egész termelést felemészítette.

A hadsereg szükségleteinek kellő mennyiségű és idejű előkészítése — ez főleg a fegyverzetre és felszerelésre vonatkozik — a hadiipar feladata. Itt emeljük ki, hogy már békében a „racionalizálásra“ és „normalizálásra“ kell törekednünk, mert a gyors és sikeres tömeggyártásnak ez az egyik előfeltétele. Egyébként a laikus is tudja, hogy a világháború folyamán a hadiipar csodálatos eredményeket ért el. Így pl. a francia hadseregnek a háború elején, azaz

1914-ben volt:	nehéz géppuskája	2.000 drb.,	1918-ban	18.000 drb.
»	nehéz lövege	..... 300 »	»	5.200 »
»	tankja	..... — »	»	2.500 »
»	repülőgépe	..... 200 »	»	3.200 »
»	gépkocsija	.....9.000 »	»	88.000 »

A volt monarchia hadianyaggyártásának maximális teljesítőképessége 1917 első felére esik, amikor havonta készült 102.700 puska, 1.177 géppuska, 288 löveg, 1,476.000 tüzérségi lőszer. Németországban a csúcstermelés a háború vége felé naponta 480.000 tüzérségi lövedék volt.

A hadiipar eredményes működésének további előfeltétele a megfelelő számú és kellő szakképzettséggel bíró munkaerő biztosítása. Ez a kérdés ma, a gépesítés és motorizálás korszakában, még nagyobb mérvű előregondoskodást követel.

Amerikai számítások szerint a világháborúban otthon kb. 17 munkásnak kellett foglalkoznia, hogy a harctéren lévő egy katona teljesen felfegyverkezve és felszerelve legyen! A munkáskérdéssel kapcsolatban azonban felmerül egyrészt a harctér, másrészt a hadiipar követelte férfiigények kielégítésének problémája. Előbbi — a katona — azonfelül életveszedelem és nélkülözések között néhány fillérért harcol, otthon viszont a munkás biztonságban, minden fáradalmaktól mentesen, jó munkabérért dolgozik. A hadiszállítókat — nem is említve!

A statisztika feladata ugyancsak a munkaerőknek szám- és szakmabeli megállapítása.

Az eddig ismertettek után tehát az ú. n. „ipari mozgósítás“ feladata, hogy az ország ipara, a megfelelő tervszerű előmunkálatok alapján, háború esetén a legrövidebb időben térhessen át a háborús tömeggyártásra. Hogy ez milyen nagy feladat, mutatta Amerika és Anglia példája a világháborúban, amikor mindkét állam részéről a hadianyaggyártást többé-kevésbé újonnan kellett megszervezni. A teljes kapacitást csak az alábbi, elég hosszú idő múltán lehetett elérni és pedig a lőszergyártásnál 5—12, a géppuskagyártásnál 8—9, a löveggyártásnál 9—15 hónap múlva. Különösen az utóbbi a tények is igazolják, amennyiben az első Amerikában készült ágyúk — angol-francia mérnökök és szakmunkások segítségével dacára — csak a háború végén érkeztek az európai hadszíntérre.

A hadiiparra vonatkozó békeelőkészületek főtényezői az előbb ismertettek szerint tehát az ipari statisztikára épülnek fel. Főkérdései: gyárak és ipartelepek kapacitása, gépberendezések, energiaszükséglete, nyersanyagkészlete, munkásszükséglet, tárolt félkészítmények stb.

Rátérünk végül a hadügyi kiadások óriási, ugrásszerű emelkedésére, különösen 1935-től kezdve, amelyről bizonyos fokig minden figyelmes újságolvasó tájékozott. E téren 1937-ben Anglia vezetett; hadügyi kiadásai kb. 22%-kal nagyobbak voltak, mint az előző évben. Angol hivatalos források szerint különben a világ a nevezett évben kb. 60 milliárd pengőt költött fegyverkezésre, azaz háromszor annyit mint 1913-ban. A feltüntetett összeg 75%-át 7 nagyhatalom adta ki: Egyesült Államok, Anglia, Francia-, Oroszország, Japán, Német- és Olaszország.

Fábry Dániel értékes és valóban hiányt pótló művének e rövid ismertetéséből is kivehető, hogy a magyar katonai szakirodalom egy rendkívül magas tudományos szinten mozgó, egész újszerű munkával gazdagodott, mellyel Fábry nemcsak a nemzetvédelmi statisztika, hanem egyúttal a hadseregszervezésnek korszerű alapját veti meg.

A világpolitika jelenlegi feszültsége csak emeli a könyv időszerűségét, amely útmutató és egyben tudományos tárháza lesz nemcsak a katonai és politikus, hanem a magyar közélet minden vezető egyéniségének kezében.

V. NÉMETH LAJOS

A BÁNSÁGI MAGYARSÁG PUSZTULÁSA

AZ ELSZAKÍTOTT TERÜLETEK magyarságának helyzetével foglalkozó irodalmunk elég szegényes. Steier Lajosnak a felvidék magyarságáról szóló nagy munkája németül jelent meg; e sorok írója angol nyelvű erdélyi könyvét az angolszász közönség felvilágosítására szánta. Propagandát szolgáló, külföld számára szóló, idegen munkákról is tudunk, komoly monográfiáról alig. Erdélyre vonatkozólag egy könyvön kívül, melyet erdélyiek készítettek a katolicizmus és a kimúlt státus történetéről, más munkát nem ismerünk.

Most egy könyv van a kezemben: „A bánági magyarság húsz éve Romániában“. Írta két román uralom alatt élő bánági magyar, Jakabffy Elemér és Páll György.

Jakabffy Elemér nevét mindenki kell hogy ismerje trianoni Magyarországon: ő az erdélyi magyarság egyik legkiválóbb képviselője; mint a kisebbségi jog és politika ismerője az első Erdélyben, aki a nemzetközi

kisebbségi kongresszusokon mindig méltóan és nagy tudással képviselte az erdélyi kérdést. Az erdélyi kisebbségi élet el sem képzelhető nélküle és két folyóirata, a „Magyar kisebbség“ és a három, román, német és francia nyelven megjelenő „Glasul minorităților“ nélkül.

Munkatársának, Páll Györgynek neve ismeretlen a Bánság határain túl s hogy mennyi a része a kezemben lévő könyvben, nem tudom; de ha Jakabfi Elemér vette maga mellé, jele, hogy a kisebbségi élet egyik alapos ismerője.

A könyv előszavában egy mondat van, mely így szól: „Lehet, hogy olvasóink közül talán többen kifogásolják azt a hűvös, nyugodt hangot, mellyel csalódásainkat és veszteségeinket előadjuk“. Tévedés: a könyv nyugodt hangja nem okoz csalódást, hanem örömeinkre és megnyugvásunkra szolgál és megértjük, hogy célja nem sebek feltévése, nem panaszkodás vagy vádaskodás, hanem a tények egyszerű elbeszélése. Látjuk benne így is a sebeket, kiéreznek így is belőle a rettentő vádak.

A könyv két részből áll: első része a kezdetek, az impérium változás, a magyar társadalom átalakulása és veszteségei az első években, a politikai üldözések és perek.

A háború folyamán a gazdasági élet megbénulása, az élet szűkössége feltámasztotta az osztályellentéteket, de a nemzetiségi ellentétek nem éledtek ki. Míg magában Erdélyben a sok árulás, a Romániába átszökött román politikusok agitációja erős ellenszenvet és ellenséges hangulatot váltott ki, a Bánságban — úgy látszik — a nemzetiségi hovatartozás nem okozott nehézséget. Egy pár román, igaz, internáltak, egy pár vizsgálati fogságba is került, de komoly ellentétek nem támadtak s a közigazgatásban alkalmazott tisztviselők a román hadüzenet után is helyükön maradtak, pedig a három bánsági megyében és a városokban volt belőlük elég.

Váratlanul egyik nemzetiség, a svábság helyzetében állott be nem várt változás.

A lecsendesedett román és szerb propaganda helyébe, — beszél el nagy tanulsággal a könyv — már a háború folyamán egy másik: a nagynémet propaganda lépett, melyet a „távolból“ irányítottak. Jellemző történetet beszél el a könyv.

Mikor a szerb támadás idején, 1915 őszén Mackensen tábornok keresztül utazott Temesváron, búcsúzása alkalmával Geml városi polgármestertől, akiről természetesen tudta, hogy német származású, azt kérdezte: miért vannak a németek annyira elnyomva Magyarországon? Miért nincsenek középiskoláik? Elbeszélte, hogy mikor Galíciában magyar csapatok vonultak el énekelve s megkérdezte, hogy mit énekelnek a katonák, azt jelentenék neki, hogy az ének azt mondja, hogy „mégis huncut a német.“

A polgármester azt felelte a tábornagnak, hogy Magyarországon szó sincs a németnyelvű állampolgárok elnyomásáról s panaszra nincs okuk; de nemsokára levelet kapón Bécsből Müller-Guttenbrunnától, a svábok ünnepelt írójától, aki szemrehányást ten neki, hogy nem szégyelli azt állítani, hogy Magyarországon a németek nincsenek elnyomva s nem érzi-e ő, Geml, hogy egy százmilliós nemzetből egy nyolc milliós néptörszbe süllyedt, melynek nyelve és kultúrája Európában örökre idegen marad?

Ez azonban egyelőre a kérdésnek csak egy kis sötét oldala volt. A nemzetiségek viszonya a háború alatt nem romoljn meg komolyan a Bánságban és Temesvár törvényhatósági biztonságának 1918 október 28-án hozon határozata egyhangúlag állást foglalt „Magyarország teljes állami függetlenségének“ törvénybe iktatása mellett és kijelentene, hogy „a délvidéki nemzetiségek évtizedek óta hazafias szellemben, békés egyetértésben vettek részt a nemzet fejlődésében“, a város közönsége tehát „ragaszkodik Magyarország

ezeréves egységének és területi épségének fenntartásához“, természetesen a nemzetiségi egyenjogúság gyakorlati megvalósítása mellett.

Az az ideális helyzet) amit ez a határozat kifejezett, nem sokáig tartott.

Budapesten megalakult a magyar nemzeti tanács, de a bánági románság nem akarta elismerni fennhatóságát. November elején Branisce Valér, a románság egyik vezetője, kijelentette, hogy miután a monarchiában minden tényező, a nemzeti tanács és a kormány is a wilsoni elvek alapján áll, azok az elvek pedig a nemzeteket nem hagyják egymás uralma alatt, a magyar nemzeti tanácsnak és a magyar kormánynak nem lehet joga olyan területen, mely a wilsoni elvek szerint nem tekinthető magyar területnek.

A bomlás azonban egyelőre megakadt, bár volt egy pár fantaszt, aki Bánági Köztársaságot akart csinálni, de az események szálai rövidesen kihulltak a magyarok és a románok kezéből: november 10-ikén bevonultak a szerbek.

A szerb megszállás idejéből Jakabffy saját nap-nap után készített feljegyzései nyomán sok érdekes részletet mond el. Mutatják e feljegyzések, hogy a szerb-román ellentét az első pillanattól megvolt és átplántálódott a megszállt területre is. A szerbek sokkal több megértést és elnézést mutattak a magyarokkal, mint a románokkal szemben. A Lúgoson parancsnokló szerb alezredest hiába kérték a román vezetők, hogy engedje meg a román nemzetőrség működését, az alezredest kijelentette, hogy illetékesnek az ott talált magyar közigazgatási szerveket tartja s annak működését fegyveres erővel is támogatja. Megtörtént, hogy az egyik kávéházban román fiatalok eljátszatta a román nemzeti himnuszt s azt felállva hallgatta végig. Csak egy szerb detektív nem állt fel s mikor kérdőre vonták, kijelentette, hogy azon a földön ő csak két himnuszt ismer, a magyart és a szerbet. Mihelyt az oravicai járásba szerb tisztviselő került a magyar szolgabíró helyébe, ötven botot vágatott egy román parasztra.

Ezt az ellentétet természetesen a Bánág szerb-román megosztásának kérdése teremtette és szította s nemsokára elvonult a szerb okkupációval együtt. A párizsi békekonferencia a szerb diplomácia és a szerbeknek a háború folyamán hozott annyi hősiesség áldozata ellenére megosztotta a Bánágot: nagyobbik, északkeleti részét a románoknak adta s csak egy kis délkeleti sarok jutott a szerbeknek, akik a román részből ki kellett, hogy vonuljanak. Akkor tört ki belőlük a keserűség és a pusztítást düh. Magukkal vittek mindent, ami mozdítható és elpusztítottak mindent, ami elpusztítható volt. „Nyolc hét alatt olyan fosztogatást vittek véghez, amilyenek szenvedő alanya a Bánág népe a török háborúk óta nem volt.“ A szerb katonai parancsnok és főispán búcsúzás nélkül hagyta ott a kifosztott megyét és városokat.

A szerbek helyébe francia csapatok jöttek és megismétlődött a pár hónappal előbbi helyzet: a franciák is feltűnően barátságosan viselkedtek a magyarokkal és lehetőleg kellemetlenül a románokkal szemben. A francia parancsnok például megengedte, hogy a magyarság március 15-ikét megünnepelje, megengedte, hogy a templomokban istentiszteletet tartsanak és a tornyokra magyar nemzeti zászlókat tűzzenek ki. Farret tábornok Issekutz alispánnal a legjobb viszonyt tartotta fenn, beutazta a vármegyét és mindenütt az alispán kívánságának megfelelően intézkedett. A románokat ellenben eltiltotta, hogy nemzeti zászlóikat használják és román színű kokárdákat viseljenek.

De a francia megszállás is hamar véget ért. Május végén a békekonferencia döntött, a Bánág egy része felett az impériumot a románoknak adta s a franciák távoztak.

A szerb és francia megszállás alatt hamarosan kifejlődött a bánági népek új helyzete.

A magyar és román viszonya természetesen gyökeresen megváltozott: az államalkotó többségi népből kisebbség, az előbbi nemzetiségből többségi nép lett.

De rajtuk kívül más nemzetiségek is voltak: szerbek, zsidók s egy nagy sváb kisebbség, mely a magyar uralom alatt lojális, magyar érzelmű, sokszor magyar nyelven beszélő tömböt alkotott. Most azonban gyorsan megváltozott. Jakabffy Elemér idézi Herczeg Ferencnek a háború alatt a választójogi törvényjavaslat bizottsági tárgyalása közben mondott beszédének egy részét, mely a prófécia erejével hat.

„A svábok hívek a magyarokhoz“, — mondta — „de hívek addig lesznek, míg a magyar hű lesz önmagához ... Amint a magyarság akaraterije puhulni kezd, amint alkudozni és okoskodni kezd, széthull a vasabroncs. Ha a magyarság egyszer maga is nemzetiséggé lesz és többé nem államalkotó és államfenntartó, ha a magyarság többé nem maga Magyarország, a magyar urak bámulni és szömyülni fognak, mikor látják, hogy emberek és családok, egész vidékek, melyekről azt hitték, hogy színmagyarok, egyszerre csak arra ébrednek, hogy ők más vérből eredtek, hogy nem magyarok. A bánási sváb ma meghal a magyar szupremáciáért, de ha egyszer a magyar pártok megkezdik a magyar állami egység likvidálását, akkor a németek becsapottaknak, cserbenhagyottaknak érzik magukat; ha pedig a velük rivalizáló szerbek és románok az ő kárakra érvényesülni tudnak, akkor nincs az a földi hatalom, mely a svábokat vissza tudná tartani, hogy maguk is nemzetiségi alapon ne szervezkedjenek és részt ne kérjenek a lakmározásból, mely a magyar állam költségén fog folyni.“

A jóslat beteljesült, de — teszi hozzá Jakabffy — ma már nem értelmetlenül állunk a visszánémetesítő folyamattal szemben, hanem teljesen megértjük.

E cikk keretében nincs elég hely, hogy részletesen idézzem azt a tanulmányos magyarázatot, mellyel Schmelzer Ferenc, temesvári ügyvéd még 1919 tavaszán kísérelte a svábság megmagyarosodásának és elkövetkezett elpártolásának jelenségét. A svábok lelki formája, a magyarság kulturális és társadalmi fölénye, a városok vonzó ereje, a nép könnyű nyelvtanulása: mindez összejátszott. S mindezt előmozdította a magyar kormány. Lehet-e ezért hibáztatni? — kérdi Schmelzer. Aligha, — feleli. „Ez volt a politikai divat mindenütt s mi svábok egyetértettünk vele. De a frontok összeomlásával“ — folytatta — „megsemmisült a magyar nemzeti állam gondolata; egyetlen helyes és időszerű eszme a wilsoni elv, a népek önrendelkezési joga lett. Minket, svábokat sem hagyhatott az új korszellem érintetlenül, nekünk is alkalmazkodnunk kellett hozzá, mert nekünk is megvan a jogunk, hogy magunk felett határozzunk s ezzel a jogunkkal élni akarunk a jövőben.“

Pedig az új irány megvalósulása nem is ment olyan könnyen. A svábság körében szakadás állt be; hónapokon át tartott a magyar uralom fennmaradásában reménykedő és az attól szabadulni akaró intranzigens csoport között kitört viszály, míg bekövetkezett a békekonferencia döntése, mely a Bánáság nagy részét román földdé tette. Az intranzigensek győztek; előttük volt az erdélyi szászok példája, akik alig egy hónappal a gyulafehérvári népgyűlés után, 1919 január elején már elismerték a román uralmat.

A svábok sokkal később, sok habozás után, augusztus 10-én foglaltak állást. Húsz esztendő elmúlása után sok iróniát talál az ember ebben a sváb deklarációban. „Minthogy a Bánáságot“ — hangzik második pontja — „Romániához csatolták s miután mi a gyulafehérvári határozatokban biztosítékot látunk arra, hogy jövő államunkban népi jellegünket szabadon fejleszthetjük, anyanyelvünket szabadon használhatjuk s mindkettő politikai, kulturális, gazdasági és társadalmi téren szabadon és korlátozás nélkül

fejlődhetik s nemzeti jövőnket biztosíthatja, kívánjuk, hogy az egész Bánság egységesen és osztatlanul a nagyromán királysághoz csatoltassék.“

Ez a bánsági sváb-magyar viszony története. Jakabfiy konstatálja, hogy a következő években még sokáig maradtak a svábok között a magyar kultúra támogatói és a magyar társaság szívesen látott vendégei mint ahogyan még manapság is vannak ilyenek, de a svábságnak, mint egésznek a leválása a magyar társadalomról a háború végén bekövetkezett.

A könyv — a magyar ügygel foglalkozva — nem szól a szerbekről. Ami jellemző a szerb kisebbségre, az az, hogy e legtörpébb minoritás az egyetlen kisebbség a román államban, melyet bilaterális, nemzetközi, román-szerb szerződés véd. Ami persze nem teszi azt, mintha ez a védett kisebbség is ne panaszkodnék éppen úgy, mint a magyar vagy a bolgár.

A könyv zöme, második része a magyarság helyzetével foglalkozik a háború utáni román államban; a magyarság politikai szervezkedése, közművelődési és társadalmi szervezetei, egyházi és iskolai és helyzete a mezőgazdaságban, iparban és kereskedelemben: ez teszi ki a könyv tartalmát. Mi még megközelítőleg sem foglalkozhatunk a gazdag anyaggal s csak egy pár jellemző adatát említjük meg.

A gyulafehérvári határozatok és a temesvári fotanfelügyelőség 1920. augusztusi rendelete szerint az állami elemi iskolákban az oktatás a tanulók többségének anyanyelvén indult és az 1921/22. tanévben a három vármegyében 42 elemi iskolában volt magyar nyelvű oktatás. Ezen iskolák száma folyton csökkent és az utolsó 1937/38. tanévben már Krassó-megyében egy magyar iskola sem volt. Szörény-megyében 3 és az egyesített Temes-Torontálban 7 iskolában folyt magyar oktatás. Magyar állami középiskola egy sincs az egész Bánságban.

A magyarság helyzete az elemi iskolázás terén annál súlyosabbá vált, mert a katolikus felekezeti iskolák nagy részében viszont megváltozott a tan nyelv és a németet vezették be a magyar helyett, úgyhogy ma csak 11 magyar nyelvű római katolikus felekezeti iskola működik.

Hasonlóan rossz helyzetben van a református egyház, melyet az a hátrány is ért, hogy elemi iskoláinak nagy részét még a háború előtt állami kezelésbe adván át, azokat a román állam egyszerűen lefoglalta s ma egyikben sem tanít magyar református tanító.

Katasztrófálisan befolyásolta úgy az egyházi, mint az iskolai helyzetet az agrárreform. A katolikus egyházban nemcsak a püspökséget és káptalant fosztotta meg ingatlan vagyónának nagy részétől, hanem megsemmisítette azokat a nagy- és középirtokokat, melyek a kegyúri terheket viselték. A püspöki ingatlanokból kisajátítottak 6925 hold erdőt és 363 hold szántót; a káptalantól 2845 hold földet. A püspöki birtok ma 500 hold erdőből és 174 hold szántóból áll, a káptalannak nincs semmije. Igaz, hogy a törvény értelmében az egyházközségek lelkészei és iskolai ingatlanhoz jutottak; de a legritkább esetben kapták az előírt minimumot meghaladó területet, vagy kevesebbet, semmiesetre sem a szükségletnek megfelelőt, s azt is legtöbbször a kiosztott földek leggyengébb minőségében, úgy, hogy az egyházközségek kénytelenek hívóik megadóztatásához fordulni, ami a lakosság hasonló elszegényedése folytán szintén csak a legritkább esetben jár eredménnyel.

Sajnos, az 1927 tavaszán kötött konkordátum számos olyan rendelkezést tartalmaz, mely a romániai magyar katolicizmusra hátrányos. Annak idején némi tartózkodó kritikában részesült is, de a szentszék és az állam megállapodását úgy kell venni, ahogy van. A könyv nem is emel szót ellene.

A gazdag anyagból még csupán a könyv éles kritikáját akarom megemlíteni az agrárreformot illetően.

A reform hatása — írja — elsősorban morális volt. A kisajátító hatóságok közegei közé sok olyan került, aki nemcsak szakértelemmel nem rendelkezett, hanem erkölcsileg is olyan színvonalon állott, hogy magukat az érdekelteket is erkölcstelen cselekedetekre csábította, ami gyakran keserves következménnyel járt. Az eljárás valóságos statárium volt, a felek megidézése, megkérdezése nélkül, eredménytelen felebbezésekkel terhelve.

A bánási magyar birtokosság érezte, hogy egész vagyona egyes megbízhatatlan személyek kénye-kedvére jutott s az agrárreformnak nem szociális igazságtéves, hanem nemzeti szempontok érvényesítése a célja. Amint Goga Oktavián mondta volt: „Mi az agrárreformot a romanizálás, Erdély visszromanizálása nagy eszközének tekintjük.“

Az ilymódon végrehajtott „szociális“ reform nemcsak a magyar nagy- és középbirtokos osztályt semmisítette meg a Bánságban; — s hozzátehetjük Erdélyben is — nemcsak a gazdasági cselédek nagy részét juttatta koldusbotra, de a kielégített igényjogosultakat sem tette boldoggá. Akik földet kaptak, azok nem rendelkeztek tőkével és felszereléssel, a földeket parlagon hagyták, vagy vagyonos gazdák igáival művelték, úgyhogy a maguk munkerejét lekötötték. A terméseredmény természetesen gyenge volt, a jogosultak nem tudtak megélni, ami minden törvényes korlátozás ellenére arra készítette őket, hogy a kapott földeken túladjanak. A könyv szerzői szerint a földhöz juttatottaknak legfeljebb 20—30%-a tartja meg birtokában a kapott földet, a többi lassankint a városok gyárába került és mint napszámos keresi kenyerét.

Jakabffy Elemér és Páll György könyve nyomán a végtelenségig folytathatnák annak a szomorú képnek a rajzolását, mely belőle kibontakozik. Azt ajánljuk, minél több magyar ember vegye kezébe és ismerje meg a bánási, s vele egyúttal az erdélyi magyar sorsát is.

Jakabffy Elemér nobilisabb gesztussal nem köszönhette volna meg magyar akadémiai tagságát, mint ezzel a könyvvel.

SZÁSZ ZSOMBOR

ERDÉLYI REALIZMUS

ALIG LEHETETT VOLNA az erdélyi fiatal nemzedék fejlődéséről, küzdelmeiről, folyóiratainak immár szinte egy évtizedes törekvéseiről való összefoglaló áttekintésre alkalmasabb időt választani, mint a maít, amikor az erdélyi magyar élet nemzedékváltása megindult és az eddig csak ifjúságnak nevezett korosztály nemcsak a szellemi, hanem a gyakorlati élet átalakításában is egyre nagyobb szerepet kezd kapni. Igaz ugyan, hogy a több mint egy év óta szünetelő politikai élet és az ezzel együtt erősen megszorított szervezkedési, gyülekezési szabadság, valamint a sajtó szigorúbb ellenőrzése egy időre elrejtette az ifjúság szellemi irányvonalait, belső ellentéteit, a Magyar Népközösségnek most megindult szervezkedési munkálatai viszont annál tisztábban mutatják a kialakult gondolatokat, törekvéseket. Világnézetileg, érzelmi beállítottság szempontjából ma is erősen megosztott ez a nemzedék, de a kisebbségi léttel szemben való magatartása, életünk belső követelményei szempontjából már egységes arcvonalat alkothat. Az ifjúság keresgéléséről, erőgyűjtéséről, felkészüléséről most ad majd igazán számot ez a nemzedék, mert lassacskán — minden ellenkezés

ellenére is — kezei közé csúszik az erdélyi magyar élet. Az erdélyi élet forduló pontjához jutott, a kifelé való védekezésről a belső megszervezésre ment át a súlypontja. Ehhez a társadalomépítéshez csak higgadt, tapasztalt fejjel, de erős hittel és friss, messzire néző, bátor tekintettel lehet hozzáfogni.

Ha a ma harminc év körüli, részben már negyven felé közeledő nemzedék útját, kialakult arculatát keressük, vissza kell mennünk egészen az összeomlás utáni évekbe, a gimnáziumok falai közé. Mivel csak az értelmiségi ifjúságról beszélünk, itt kereshetjük a kisebbségi élet első hatásait. Az átalakulás itt kezdődött meg. Lépésről lépésre, lassan haladva itt jutott a kisebbségi élet nyomasztó, folyton újabb akadályokat felállító világába az ifjúság. Nem véletlen, hogy míg a kisebbségi sors tragikus küzdelmeiről, társadalmi, gazdasági leromlásáról már sok erdélyi írónk írt, most először jelenik meg regény a kisebbségi sorsba való átmenet megrázó élményéről. A regényt fiatal író írja, Szemlér Ferenc, aki lassan, észrevétlenül nőtt belé a többségi élet büszkeségéből a kisebbségi sors megalázottságába. A mai erdélyi lélek megértéséhez azért talán ez lesz a legjellegzetesebb könyv.

A világháború és a forradalom évei sok szabadságot adtak a diákságnak. Az azután következő évek csak növelték a romantikus lelkesedést, a szavalva nyugtalankodó hazafiságot, de a megváltozott Erdély kérdéseit még sokáig távol tartották. Emlékszem, 1920 körül — egy október 6-án — az egész kollégiumi ifjúság kivonult a Maros partjára és a Himnuszt énekelve adott kifejezést hazafias érzésének. Igaz ugyan, hogy az esetnek egy tanárral való összeütközés adta meg a közvetlen okát, de utólag a lényeg mégis az, hogy az ifjúság ezzel a tüntető kivonulással akarta hazafias lelkületét megmutatni. A szomszéd népeket lefitymáló, hetyke nemzeti büszkeség akkor még jobban virult és csak a román nyelv és a nemzeti tantárgyak románnyelvű tanításának bevezetésével, az első román inspektorok feltűnésével és az első „baccalaureatus“ siralmas eredménye után csökkent fokozatosan és adott helyet a szorongásnak, a félelem érzetének. Természetes, hogy ez az ifjúság tömegesen ment ki magyarországi egyetemekre és jelentékeny része céltalanul hányódott, kallódott ott éveken keresztül. Ezekben az években még szinte szegény volt a kolozsvári egyetemre menni, az „úri osztály“ lenézéssel és ellenségeskedéssel fordult el az itthoni tudománytól. Csak azok mentek Kolozsvárra, akiket anyagiak, külső körülmények kényszerítettek, vagy akik elég bátrak és józanok voltak szembeszállani a közvéleménnyel.

Csak 1924 után kezd a kolozsvári egyetem magyar hallgatóinak száma észrevehetően növekedni. Amikor 1924 körül a kolozsvári egyetemre kerülünk, úgy álltunk meg az egyetem hirdetőtáblája előtt, mint az eltévedt, vezérkos nélkül maradt, remegő juhok. A város maga ismerős és barátságos volt már, de az egyetemen ismeretlen veszedelmek leselkedtek felénk. Micsoda öröm volt ebben az időben egy-egy magyar kollégára vagy még inkább egy-egy régi diákkori ismerősre találni. Pedig az egyetemen ekkor még egészen barátságos volt a légkör a magyarok felé, a titkárságban még a régi világ magyar pedellusával lehetett beszélni és kevés román tudásunk elegendő volt a beiratkozásra. Az első magyar diákcsoportok mégis szorongva, bizonytalanul, tétovázva próbáltak tájékozódni az egyetemen. Nem volt kire támaszkodni. A magyar társadalom ekkor még nem ismerte a diákkérdést, nem törődött az idevetődött egyetemi hallgatókkal, a Magyar Párt, az újságok segély-akcióit később szervezték meg. Az egyetem, a fakultás, a hallgatandó kurzusok kiválasztására nézve sem volt aki útbaigazítást adhatott volna; így esett meg, hogy egy időben mindenki a jogra, majd a bölcsészeire iratkozott be, az orvosi karon viszont sokkal lassabban növekedett a magyar hallgatók száma.

A bizonytalanság és a kitaszítottság érzése fogta el a magyar egyetemi hallgatóságot. Tétovázva igyekezett kiigazodni a különböző utasítások tömegében és természetesen gyakori tévedéseivel, baklövéseivel nehezítette előbbre haladását. Az előadásokon egy padban húzódott meg egypár magyar hű és lélekzetét visszafojtva leste az előadó tanár minden szavát. Idő kellett hozzá, amíg az ember hozzászokott az idegennyelvű előadásokhoz, rendszeresen követni tudta azokat és végül vizsgára készülhetett. A vizsgákon aztán derekasan meg is állták helyüket a magyar hallgatók, többször megtörtént, hogy a vizsgáztató tanár a románok elé is példaképpen állította őket. A magárahagyatottság alapos, kemény munkára szoktatta a magyar ifjóságot, felületességét, könnyelműségét erősen visszaszorította.

Micsoda kitartó szorgalmat kellett a munkába befektetni, hogy az ember el ne maradjon! És mégis milyen elérhetetlen távolban tűnt föl a diplomaszerezés és a jövő kialakítása! Ezekben az években még fogalma sem volt a magyar egyetemi ifjúságnak, hogy miyen sors és feladat vár rá és élete hivatásán, életheletőségem alig mert gondolkodni, mert nem volt mibe fogóznia. A belső, lelki tanácstalanság sokkal súlyosabb volt, mint a külső, ismeretlen körülmények közötti eligazodásának nehézsége. Az új életfelfogás kialakításának küzdelmei sokáig eltartottak és a nemzedék gyakori ingadozásában, fontolgtatásában később is feltűnt még a kezdet sok akadály.

A tanulás akadályai, gátló nehézségei az évek folyamán a küzdeni tudást, szívósságot és lelkiismeretességet fejlesztették ki az erdélyi diákságban; ez az edzés csak egészségesnek látszik, de megvoltak a káros következményei is. A vizsgákra lázasan készülő magyar diákság olyan kérdésekre pazarolta erejét, amelyeken román kollégái játszva tovább haladtak. Az idegen nyelvanyag, az új, ismeretlen módszer, annyi többletmunkát adott a magyar egyetemi hallgatóságnak, hogy nem lehetett sok ideje a magyar irodalom, a magyar tudományos felfogások megismerésére. Szomorúan kell megállapítanunk, hogy a romániai egyetemeken tanuló magyar egyetemi hallgatók nyelvében gyakran vehetünk észre román vagy romános kifejezéseket és különösen, hogy a szakkifejezéseket igen gyakran csak románul tudják. A román nyelvnek később már az elemiben és a gimnáziumban való egyre szigorúbb megkövetelése, a két nyelvű tanulás természetesen lenyomja és megszükiti a magyar diákság műveltségét. Mint súlyos terhet cipeli az idegen nyelvvel való küzdelmet és az számára mintegy megszüri a tudományos ismereteket. Szerencse még, hogy a román egyetemeken sok kitűnő francia szakkönyvet használnak és így a francia kultúrának már a középiskolában és a fiatal tanárnemzedéken át megindított serkentő hatása tovább folytatódik. És szerencse, hogy a fiatal nemzedék értékesebb tagjai egyházaink és közületeink segítségével szinte mind kinn járnak külföldön is, legtöbbször Angliában, Franciaországban, Svájcban; így nyelvismerettel, széles látókörrrel térnek haza.

1928-ban Kolozsvárt már több mint 500-ra nő a magyar egyetemi hallgatók száma, ez a tömeg már öntudatos egyesülési kedvet, közösen munkálkodni akarást ébreszt és több kezdeményezés indul meg magyar egyetemi egyesület megalapítására.

A román egyetemi szabályzat azonban nem ismeri a faji alapon való egyesülést, az egyesületalapítás hiába történik meg, tényleges működéshez nem juthat el. A romániai magyar egyetemi hallgatóság megosztottan kénytelen a maga útját megtalálni.

E kísérlettel egyidőben már élénk, eredményes élet folyt a felekezeti alapokon megszervezett ifjúsági szervezetekben is. Az erdélyi magyar életben az egyházaknak egyre nagyobb szerepe jut. Nemcsak a hitélet meg-

erősítésének érdekében folytattak bensőséges, építő munkát, hanem nemzeti, társadalmi, gazdasági szerepük is hatalmasan megnőtt, mert a magyarságnak egyedüli, az egész országot behálózó, eleven szervezetei. A falusi magyar pap, tanító természetesen lett sok helyen politikai (Magyar Párt) kulturális (Dalosszövetség, népkönyvtárügy) vagy gazdasági (szövetkezetek) szervezeteink vezetője, irányítója is, mivel egészséges viszonyok között az ő kezébe futottak össze a falu magyar életének szálai. Az egyházi alkalmazottak munkájának megnőtt a benső fontossága, de arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy az erdélyi magyarság anyagilag bizonytalan helyzetében az egyházi pályák ugyan szerény, de biztos elhelyezkedést ígértek és ezért is vonzhatták magukhoz a pályaválasztó fiatalokat. Ilyen körülmények között tehát természetes, hogy egyházaink a főiskolás ifjúság nevelésében, irányításában egyre nagyobb szerepet vállalnak, hiszen tudnunk kell, hogy a főiskolás ifjúságnak elég jelentékeny része felekezeti internátusokban lakik és ott közvetlen felügyelet alatt élhet. A református ifjúság az I. K. É.-ben kezd egyre látogatottabb összejöveteleket tartani és a hitélet kérdésein kívül most már a főiskolások számára külön társadalmi, világnézeti megbeszéléseket tart. Ebből a kicsi magból a következő évtizedben sokféle elágazó, gazdag munka, egy csomó könyvkiadvány és gyakorlati, építő szándék indul ki. Egészen gyakorlatias munka jellemzi az unitárius „Dávid Ferenc” egyesület ifjúságát, a Balázs Ferenc neve által egyidőben ismertté vált falu-fejlesztési mozgalmuk szép eredményeket hozott. Ugyancsak fontos szerepet kezd vinni a római katolikus Népszövetség főiskolai osztálya is. Különböző kúriákra megosztva vitaelőadásokon igyekszik nevelni az ifjúságot és 1930-ban már szociográfiai pályázatokról olvashatunk. Egypár év múlva innen vált el a többi ifjúságtól a harcos, a Quadagesimo Anno pápai bulla alapján álló ifjú-katolicizmus. A külön utakon haladó felekezeti ifjúsági keretek már 1930 előtt is megvoltak és a bennük dolgozó ifjúságnak szemlélete, habár hasonló célok irányában, de sokszor mégis egymással ellentétes módon alakult.

A felekezeteken felüli összefogásra még egy jelentékeny kísérlet volt a főiskolás ifjúságnak a Székelyek Társaságában való tömörülése. Habár az egyesület maga éveken keresztül egyik legjelentékenyebb szerve volt a kolozsvári ifjúsági életnek, az egész magyar főiskolás ifjúságot mégsem tudta összekapcsolni. Az egyesületnek így is, éppen faji, illetve nemzeti jellege miatt, a legnagyobb számú magyar főiskolást sikerült megmozgatnia. 1929—1930-ban kisebbségi, jogi, 1930—33-ig közigazdasági és társadalomtudományi előadásorozatot rendezett, melyeken a legidőszerűbb erdélyi kérdéseket kitűnő előadók világították meg, mintegy 200—250 főnyi főiskolás közönség előtt. Az ifjúság öntudatosodását mutatják a célok: a vezetőségre akarja ébreszteni az ifjúságot, hogy saját problémáiról maga gondolkozzék és azok megoldásán maga dolgozzék, másodsor, hogy ő rá, mint új magyar vezető osztályra, várnak az erdélyi magyarság kulturális problémái is. Megkezdődik tehát a tudományos előkészület a közösségi életre, a társadalomismeret, a falutanulmányozás egyre inkább érdekli az ifjúságot, a népért rajongó magyar írók hatása mindegyre érezhetőbb az ifjúság gondolkodásában.

Amíg így folyik az ifjúság szellemi törekvéseinek a kialakulása, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az anyagi kérdések megoldásáért is küzdelem folyik. A diáksegélyezést az ifjúság fölötti szervek (Magyar Párt, egyházak) irányítják; az ifjúság viszont maga szeretné ezt a kérdést is a kezébe venni, de ez nem sikerül. A segélyezés megosztottsága és a szükséges ellenőrzés hiányai egészségtelen helyzetet teremtenek, az ifjúság több irányban való függését kihatározza vagy elnyomottságát panaszolja. Ragasz-

kodó, több fölé hajladozó, ingadozó típusok fejlődnek ki és mérgezik az ifjúság egészséges törekvéseit.

Az egyesületi tevékenység és a kisebb munkaközösségekben folyó munkálkodás alakította, tisztította már az ifjúság gondolatvilágát és előkészítette az utat az „Erdélyi Fialok” című főiskolás lap megindításához. Az időpont (1930) kedvező volt. Az első botorkálások után már határozottabb célokhoz, feladatokhoz, életeszményekhez jutott az erdélyi ifjúság. Kós Károly munkássága már rávezette a sajátos erdélyi gondolkozásmód megbecsülésére, az erdélyi feladatok öntudatos keresésére és idegen szempontoktól független megítélésére. Móricz Zsigmond a nép életére fordította a figyelmét és Szabó Dezsőtől megtanulta a népi őserő romantikus magasztalát. A falumunka, különösképpen Balázs Ferenc vezetésével, már értékes eredményeket hozott és magát a gondolatot lelkesedéssel karolta fel az egész ifjúság. A világnézeti, felekezeti ellentétek még nem osztották meg teljesen az ifjúságot s az egységes főiskolás mozgalomra és szellemi irányításra mindenfelé eleven Volt a vágyakozás. Ezek a körülmények elősegítették a lap kedvező fogadtatását, de sikerét csupán friss, bátor, előre tekintő, eleven munkája biztosíthatta.

Az „Erdélyi Fialok” olyan szerkesztőt kapott László Dezsőben, aki világos, öntudatos gondolkozásmódjával már ekkorra irányító tekintélyt nyert az ifjúság életében. A lap főmunkatársai között pedig eleinte hiánytalanul megtaláljuk a felekezeti egyesületek legkiválóbb tehetségeit: Jancsó Bélát, Jancsó Elemért, Dsida Jenőt, Péterfőy Jenőt, Mikó Imrét és Balázs Ferencet. A szerkesztőségben az évek folyamán mindinkább szaporodtak a végzett fiatal emberek, maga a lap azonban legfőképpen a főiskolás ifjúságra akart támaszkodni és annak szellemi vezetését vállalta. Ezt a célt az első évben nemcsak a lappal, hanem előadásokkal, pályázatokkal, a faluszemináriummal és kiadványaival is szolgálta. Így válhatott valóban az ifjúsági élet szervévé, alakítójává, habár sohasem volt zárt egyesület formája meghatározott tagokkal.

Az „Erdélyi Fialok” eszmevilágát, célkitűzéseit a leghatározottabban László Dezső irányította, ő látja kezdettől fogva a legvilágosabban, hogy az erdélyi fiatalágnak küldetést kell vállalnia és megszabadulva a múlt terheitől, egy egységes, társadalmi különbségeket kizáró új nemzetgondolatot kell kialakítania. Függetleníteni akarja az erdélyi ifjúság gondolkozását külföldről beszivárgott, idegen testre szabott eszmeáramlatoktól és egy sajátos erdélyi gondolkodásmód kiépítéséért küzd. Az irodalmi transzilvánizmusnak az ifjúságban ő a legtudatosabb folytatója egész életfilozófiájával. Az erdélyi öncélúság gondolatának higgadt hangoztatása mellett a legtöbb, sokszor túlzásba menő cikk a falu kérdéseiről, a falu tanulmányozásáról jelenik meg.

Az „Erdélyi Fialok” abból a felismerésből indult ki, hogy a falu a magyarság gazdasági, kulturális és társadalmi alapja, azért elsősorban népszerűsíteni akarta a falu tanulmányozásának gondolatát, majd előadásokkal igyekezett az ifjúság előképzettségét megteremteni. A kérdés fölvetődésének kezdetét mutatja, hogy a cikkek, még legtöbbször általánosságokkal foglalkozva, eszmei síkon mozognak és a kívülről nézők ezért gyakran líraisággal vádolják meg az „Erdélyi Fialok”-at. Társadalomtudományi kutató munkákat valóban alig kaphatunk későbbben is a lapban, de tudnunk kell, hogy ezekben az években e kérdésnek Erdélyben alig volt szakembere, akitől módszert lehetett volna tanulni. A román Gusti magyar tanítványai a későbbi években tűnnek fel. Habár a falumunka nem hozta meg a várt eredményt és a hangos lelkesedés lelankadt, mégsem kicsinyelhetjük le a munka eredményeképpen kiadott négy falufüzetet. Erdélyben ez is bátor kezdeményezés volt, csak a folytatás hiányait sajnálhatjuk.

Az „Erdélyi Fiatalok“ által megteremtett ifjúsági egység csak 1933-ig tartott. Az 1932. évi őszi főiskolás konferencián a baloldal előretört és a szakadás kikerülhetetlenné vált. A következő évben különböző okok miatt a baloldali, részben marxista szemléletű, valamint az „ifjú-katolikus“ munkatársak kiváltak vagy visszavonultak a laptól. A baloldal hevesen támadni kezdte az „Erdélyi Fiatalok“ liberalizmusát. A szervezett, határozott formájú mozgalmak korszaka következik, az ifjúság vezért keres és biztos hitelveket, amelyeket követhessen. Az egyházi ifjúság munkája erősödik és a baloldali után jobboldali áramlat jön. 1934-ben az „Erdélyi Fiatalok“ a „romániai új magyar nemzedék“ lapjává változik, az újonnan felnövő főiskolai ifjúságot kénytelen kibocsátani befolyása alól, de a végzett ifjúságot sem tudja összefogni, munkájában támogatni. Befolyása, hatása fokozatosan visszaesik. De azért továbbra is egyedül magának igényli az ifjúság irányítását, holott az élet nem ismer megállást, folyton új és új formákat teremt. 1935-ben a „húszévesek“ vezeterei „Hitel“ című lapot indítanak meg, amelyen erősen megérik a fiatalság követelődző, türelmetlen hangja. A rövid életű lap csak jelzi, hogy a fiatalabb korosztály is a maga fejével akar már gondolkodni, talán több hittel és biztonsággal, mint az előtte járók. Újabb korszakot kezd azonban el az erdélyi fiatal nemzedék életében az 1936 márciusában negyedévi nemzetpolitikai szemlévé átalakított „Hitel“: az erdélyi realizmus szemlélete ekkor kezd igazán kibontakozni.

Az „Erdélyi Fiatalok“ -at és a „Hitel“ -t többnyire mint két ellentétes ifjúsági csoport lapját szokták megítélni. Az idő folyása azonban azt mutatja, hogy ha bizonyos személyi és elvi ellentétek voltak is a két folyóirat között, mégis inkább a fiatal nemzedék fejlődésének két korszakát és két arcát láthatjuk meg bennük. A „Hitel“ a jobboldali eszmék, a nemzeti szocializmus előretörésének idején indul, indulásakor még maga sincs egészen tisztában a követendő eszmevilággal, a nemzeti munka módszerével és feladataival. De azt tudja, hogy a nemzeti erőket most már tudományosan kell számba venni és meg kell találni a szervezkedés helyes módját. Az ifjúság a közélet átalakításáért emel szót és a Magyar Szövetség célját tűzi ki maga elé. A baloldaltól a „Korunk“ részéről, azonnal megszületik a vád: a „Hitel“ a fasizmus szolgálatában áll. A következő pár évfolyam azonban tisztázhatja a félreértéseket, világosan tárja föl a kisebbségi élet közös feladatait, módszerét és szellemét. A „Hitel“ határozottan a demokrácia mellett foglal állást, elsőrendű nemzeti kötelességnek látja a népi élet megismerését, föl-emelését, gazdasági és szellemi megerősítését. Ebben a kérdésben az erdélyi fiatalság már rég túl van az első évek romantikus, könnyen fellobbanó, zavarosan látó lelkesedésén. Tudományosan igyekszik felmérni az erdélyi magyar falu életét és így akar tisztánlátáshoz jutni. Ez nem csupán a „Hitel“ táborának felfogása, ebben a kérdésben ugyanezt vallják a „Korunk“ baloldali társadalomkutatói és a fiatal írók, akik az erdélyi realizmust hirdetik.

Az „Erdélyi Fiatalok“ szellemét az egyházi (ref.) élet tevékeny munkásai szabták meg, a lap ennek megfelelően mindig ideológiai beállítottságú gondolatokat akart ébreszteni, tisztítani. Egy új erdélyi gondolkodásmód kialakításáért küzdött. A „Hitel“ szerkesztőségében főképpen gazdasági és politikai beállítottságú férfiakat találunk (Albrecht Rezső, Venczel József, Vita Sándor). Céljuk a kisebbségi élet kérdéseinek fölmerése által egységes nemzeti magatartás és politika kiépítése, a gyakorlati munka tudományos irányítása. Érdeklődésük a társadalmi és főképpen a gazdasági kérdések iránt a legélénkebb, ezektől függ a nemzet életének megalapozottsága. Ez azonban az egész mai fiatal nemzedéket jellemzi.

Az életnek a nemzeti szempontú szemlélete és kérdéseinek a nemzeti kötelesség körül való csoportosítása teszi ezt a fiatalságot jobboldalivá.

Jobboldali, mert tudja, hogy számára élet csak a magyarságon belül lehet, tudja, hogy önmagán kívül semmiféle segítségre nem számíthat és csak belső erejének teljes szervezett kifejtésével állhat meg ezer veszedelem közepette. Ebben az értelemben úgyszólván az egész erdélyi fiatal nemzedéket jobboldalinak nevezhetjük, mert csak ábrándozók és holdkórosak nem látják, hogy az egységes nemzeti érdek szolgálatának világnézeti vagy osztályszempontok miatt való elhagyása öngyilkosságunkat jelenti. Ez az erdélyi jobboldaliság azonban nem jelenti a fasizmus vagy a nemzeti szocializmus elveinek követését. Ha a külföldről beáramló hangos politikai jelszavak talán elsodornak is egy réteget, a gondolkozók mindig távol tudják tartani maguktól az idegen, az erdélyi viszonyoknak nem megfelelő eszméket. Maga a kisebbségi sors is a túlzó, másokat meg nem értő nacionalizmustól való óvakodásra int.

Az erdélyi fiatal nemzedéknek ellentéteket áthidaló egy irányban való haladását jelzik az újabb írói törekvések is. A fiatal írói nemzedéknek több kísérlete után 1937-ben jelent meg az „Új Erdélyi Anthologia“ című gyűjteményes kötete, a felelősségvállalás ezután indítja őket a magyar falu felkeresésére és legújában Erdély megismertetésének jegyében indul könyvkiadóvállalatuk. Makkal: „Magunk revíziója“ (1931)0. könyve óta az erdélyi fiatalság határozottan küzd a múlt előítéleteitől való megszabadulásért, önmagának, népének és hazájának megismeréséért, élete megújításáért. Az erdélyi realizmus korszaka ez, lassanként áthatja a tudományos, társadalmi, kulturális munkát, megmozdítja az írói szándékokat és talán egy építőbb időszak felé visz.

VITA ZSIGMOND

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Az angol királyi pár Kanadában és az Egyesült Államokban. – Az orosz-angól-francia megegyezés akadályai; Chamberlain álláspontja; Molotov beszéde. – Oroszország, Németország és a balti államok garانتálása. – A német paktumok és a balti államok. – Japán távolkeleti akciói és Anglia. – A német-olasz katonai szerződés. – A danzigi kérdés. – Belgium és Hollandia. – A Balkán-szövetség sorsa és Bulgária; Törökország új balkáni és közkeleti politikája.

AZ EURÓPAI VÁLSÁG további kifejlése folyamán az angol és az amerikai kormány s vele népeik eszmei és politikai szolidaritásának az angol király amerikai látogatásával adtak kifejezést. Az angol politika különös jelentőséggel hangsúlyozta a domíniumok és az anyaország egységét és egyetértését s az angol uralkodópár kanadai útja szinte nem is volt egyéb, mint az angolszász népi egység megnyilatkozása, ahogy egy távolabbi értelemben az Egyesült Államokban való páratlan arányú és már önmagában véve is ritka látogatás ugyanezt hangsúlyozta a nagyvilág felé.

Mialatt az angol király Kanadában és az Egyesült Államokban tartózkodott, az angol és általa az európai politikán változatlanul tovább uralkodott a törekvés, mint lehetne kiutat találni a válságból. Chamberlain kormánya a megoldást a müncheni politika csődje után most már nem a tengelyállamokkal való közvetlen tárgyalás és megegyezés útján keresi — bár figyelmes szemlélők még most is észrevenni vélik, hogy mindennemű más formánál az angol miniszterelnök számára mégis csak a legrokonszenvesebb lenne a Németországgal és Olaszországgal való kiegyezés. Erről azonban már nemcsak presztízsokokból és nemcsak az angol társadalom idegenkedése

és csalódása miatt nem lehet szó, hanem amiatt sem, mert közben a német és olasz politika olyan utakra tért, részben a müncheni módszerek csődjének logikus folytatásaként, részben pedig az új angol törekvésekre való viszonzásul, ahová Chamberlain politikája mégsem követheti őket rokonszenvében, noha számos angol nézet szerint Angliában a fasizmust elsősorban maga Chamberlain képviseli... Hogy az angol miniszterelnök valóban viseltetett némi engedékenységgel a tengelyállamok iránt s még az utolsó időkben is ápolta a közeledési módozatokat, azt például bizonyítani látszik az Angol Bankban őrzött cseh aranyak Németországhoz már hosszabb ideje történt, de csak most nyilvánosságra került \$ az angol politikában érthető figyelmet keltő eljuttatása is. Másfelől azonban a tengelyállamok a maguk részéről immár nem méltányolják Chamberlain illetén ambícióit és hajlamait s ha nemrégiben még a túlzó angol politikával szemben éppen Chamberlain személyét és politikáját úgy aposztrofálták, mint a mérséklet és a kiegyezés szellemének megjelenítőjét, akkor most viszont német és olasz sajtó és politika egyek abban, hogy új és erélyes gesztusaik okául éppen Chamberlain mostani törekvéseit hozzák fel, melyek célja: a tengelyállamok bekerítése. Vagyis: amire hosszú éveken át hiába törekedett a francia politika, azt most, kissé elkésve, elérte, hogy t. i. Anglia egy szárazföldi túlhatalomnak az „európai egyensúly“ klasszikus elvét veszélyeztető felemelkedése miatt minden eddiginél szorosabb és szigorúbb érdekeltséget vállalt a kontinensen és minden súlyával és következménnyel a kontinentális biztonsági és egyensúlyi politika szolgálatába szegődik. Chamberlain fabius cunctatori politikája csak most, a jóhiszemű kiegyezési törekvések és a világnézeti és kapitalista rokonszenvek késleltető kísérletezései után juthatott el ehhez a ponthoz, melyet Eden és a fiatalabb s sürgetőbb konzervatív és nemzeti, illetve a szocialista közvélemény a maga népszövetségi elkötelezettségében az angol kontinentális politika alapjául jelölt meg; de jelenleg ennek a politikának követése éppen a tengelyhatalmak időnyerése és kibontakozása miatt immár jelentős nehézségekbe ütközik.

A müncheni politika válsága, illetve Csehszlovákia teljes annexiója okozta hullámok még mostanáig sem ültek el az angol kedélyekben s az angol politikai és katonai számításokban most Lengyelország foglalja el azt a helyet, hogy hivatása legyen egyensúlyozni Németország keleti törekvéseit, újabb élettémérését, mely keleti hatalmi növekedésnek viszont nyugaton lennének újabb következései. De Lengyelország a maga eltökélttségében és pozitív békekészségében most szilárdan áll s bár az angol politika szívesen venné, ha magára Danzigra vonatkozólag a lengyelek és a németek közvetlenül egyeznének meg, a komplikációk középpontjában még mindig Oroszország foglalja el a legtalányosabb helyet. Litvinov bukása mintha megingatta volna az orosz politika eddigi biztos vonalát és Molotov kevésbé ismert egyéniségének külpolitikai magatartásában sokan már-már felfedezni véltek valami olyasféle alakulást, mintha Oroszország éppen azzal, hogy húzza-halasztja a nyugati államokkal folyó biztonsági és viszontbiztosítási tárgyalásokat, egyben előkészíti az utat egy német-orosz kiegyezés felé, mely a maga hatalmas arányaiban és kiszámíthatatlan végkövetkezéseiben nyilvánvalóan megváltoztatná a kontinens képét. Az aggodalmakra az adott okot, hogy a tengelyállamok sajtója és a hivatalos hangulat bizonyos gunyorral fogadta az orosz politika huzavonáit és a nyugati államok soká meddő megegyezési törekvéseit, másfelől pedig minden eddigi pozitív támadást és kritikát beszüntetett a szovjettel szemben, holott, mint tudjuk, eddig éppen a szovjetellenesség volt a tengelyállamok egyik legfontosabb ürügye és propagatív eszköze. Vájjon most úgy ítélték-e, hogy a Szovjet elvesztette külpolitikai dinamizmusát, avagy enyhült volna a sokat hangoztatott kommu-

nista veszély? Mert másfelől viszont különleges nyomatékkal hangoztatták, hogy Chamberlain politikája teljesen a Szovjet járszalagjára került. Ennek ugyan éppen az ellenkezője történt; hiszen az orosz politika huzavonájának egyéb okok mellett nyilvánvalóan az is egyik oka lehetett, hogy az angol politika túlságosan is egyértelműen és saját érdekeit követve, de meg nem fontolva a Szovjet különleges északkelet európai helyzetét, igyekezett Moszkvával az angol álláspontot, az angol érdeket fedő megegyezésre jutni.

Chamberlainnek május 19-iki parlamenti megnyilatkozása most is kitartott az angol felfogás mellett, mely nem akarja kettéosztani világnézeti és egyéb szempontok miatt Európát, hanem csakis a fennálló békét akarja szolgálni, amire módot nyújtanak a Lengyel- és Görögországnak adott garanciák. Nyilatkozott a Szovjettel húzódó tárgyalásokról is, melyek szerinte új utakon akarják szolgálni a béke gondolatát. Annak kifejtése elől azonban elzárkózott Chamberlain, miért óvatos a Szovjet Angliának adott ajánlatával szemben. A Szovjet ajánlatának az a lényege, hogy Angliával együtt közösen garantálják a balti államokat is, illetőleg Anglia garantálja a Szovjet nyugati határait. A balti, illetve a garanciába bevont többi kelet-európai államok bizonyos mértékig kellemetlenül lennének érintve, ha a garancia értelmében a Szovjet hadserege automatikusan és megkérdezésük nélkül sietne segítségükre. A Szovjet viszont érthető módon ezért akarja ebbe a garanciába bevonni a balti államokat, mivel kényes nyugati határaitól már eleve távolabb akar tartani minden veszedelmet, melynek feléje amúgy is a balti államokon át kellene közelíteni. A Szovjet emellett ragaszkodik a katonai szövetség megkötéséhez; az angolok viszont aggódnak, hogy ez világnézetileg osztaná meg a hatalmakat, illetve a habozó polgári államokat a totális államok oldalára kényszerítené. Itt lépett közbe a francia külpolitika a maga közvetítő javaslatával, melyet Halifax párizsi tartózkodása során tárgyaltak meg Bonnetval. E szerint Franciaország, Anglia és Oroszország katonai szövetséget kötnek, mely csak háború esetén és csak akkor lépne életbe, ha valamelyiküket idegen hatalom megtámadná. Ebben az esetben a másik két fél a megtámadott segítségére sietni köteles. Életbe lép a szerződés akkor is, ha támadás ér olyan országot, melynek a három hatalom valamelyike külön-külön védelmi garanciát adott, mely esetben nemcsak a garanciát adó, de a másik két hatalom is a megtámadott ország segítségére siet, amennyiben ezt a megtámadott ország igénybe akarja venni. Anglia éppen úgy elfogadta a francia tervet, mint Oroszország s híre járt, hogy az angol garanciális kötelezettséggel rendelkező Románia szívesen átengedi az orosz csapatokat, ha viszont Oroszország lemond Besszarábiáról. A június elejére kialakulni készülő végleges tisztázást azonban megakadályozta Molotov orosz külügyi népbiztosnak a Szovjet főtanácsának ülésén mondott beszéde, mely igen kellemetlenül érintette a nyugati hatalmakat, ugyanekkor azonban véget vetett közvetve azon híreszteléseknek is, mintha bizonyos német-orosz tárgyalások kívánták volna átalakítani az európai külpolitikát. Bár Molotov beszédében határozott utalás történt — a francia sajtó nagy felháborodásától kísérve — némely orosz-német kereskedelmi tárgyalásokra, a későbbi következtetések és a beszéd lényege igazolták azt az elébb is említett feltételezést, mely szerint a Szovjet vonakodásának nem éppen különleges tervek az okai, mint inkább nyugati határainak és a balti viszonylatoknak garantálása és tisztázása. Molotov beszédének éppen az volt a lényege, hogy az együttes biztosítást, a Szovjet nyugati határainak és a balti államoknak biztosítását érintő indítványok csak nagyon általános körben mozogtak. A szovjetkormány viszont semmiképpen sem tekinthet el a kérdéses három államnak a biztonsági rendszerbe való bevonásától. Viszont igen élesen szólt ezenkívül a külső mongóliai orosz határ védelméről, mely kijelentés

nyilvánvalóan összefügg némely japán szándékokkal; ahogy ez később is megmutatkozott. Japán ugyanis az európai feszültséget és az Oroszországgal folyó tárgyalások elhúzódását alaposan kihasználta a Távolkeleten. Molotov beszédéből az a bizalmatlan hangulat is kiérezhető volt, mintha a nyugati hatalmak adott esetben nem akarnák kellő mértékben megsegíteni a Szovjetet. Még mindig nem lehet tudni — hangoztatta Molotov —, hogy Anglia és Franciaország csakugyan végét akarják-e vetni az agresszióknak. Lehetőséges, úgymond — és ez igen fontos része volt beszédének —, hogy az agressziót csak más csatornába akarják levezetni. Vájjon a demokrata államok, melyek eddig Oroszországgal ellentétben lekicsinyelték az európai változásokat, valóban el vannak-e szánva, hogy végét vetik az agresszióknak? Oroszország tudatában van a különbségnek szavak és tettek között; Angliának is tisztában kell ezzel lennie. Anglia törekvései az agresszió ellen kétségtelenül elismerést érdemelnek s az angol-lengyel és az angol-török paktum nyomán Oroszország elfogadta Anglia készségét és tárgyalásokat kezdett. Három olyan pont van, melyhez Oroszország ragaszkodik: a paktum kizárólag defenzív jellegű legyen, a paktumnak kivétel nélkül garantálnia kell a Szovjet nyugati határait, konkrét egyezményt kell a megegyezésnek tartalmaznia a jövő háború esetén való kölcsönös segélynyújtásról.

A nyugati államok sajtója, de különösképpen a francia sajtó, nagy elégedetlenséggel vette tudomásul a külügyi népbiztos szokatlanul őszinte beszédét s különösen azt a részt kifogásolták, mely szerint a nyugati demokráciák esetleg más csatornába akarják levezetni a támadást. A Szovjet magatartásán viszont mindenképpen érezhető, hogy véget akar vetni a nyugati államok részéről vele szemben ma is érezhető bizalmatlankodásnak s teljes egyenjogúságot akar magának biztosítani a védelmi rendszer realitásaiban éppúgy, mint kötelezettségeiben. Kétségtelennek látszik mára, hogy Oroszország nem szándékozik bármiben is változtatni Németországgal való viszonyán; sőt éppen, ügyesen kihasználva Németország erősödő balti politikáját, magának akar a nyugati államokban kedvezőbb helyzetet teremteni. Az angol kormány törekvései június elején éppen arra irányultak ezek után, hogy meggyőzzék a Szovjetet a nyugati államok teljes őszinteségéről s arról, hogy a nyugati államok a teljes kölcsönösséget tartják mindig szem előtt; Chamberlain is kijelentette az alsóház ülésén, hogy az angol és francia kormány teljes katonai támogatást ad a Szovjetnek arra az esetre, ha bármely ellene irányuló támadás ellenségeskedésbe bonyolítaná. Arról is szólt Chamberlain, hogy ezen a támadáson nemcsak a kizárólagos orosz területet ért támadást érti, hanem előfordulhatnak más biztonsági szempontok is. Természetesen az angol kormánynak figyelemmel kell lennie más államok érdekeire is. Kétségtelenül a garanciát nem lehet reáerőszakolni olyan államokra, melyek ezt nem kívánják, — itt a balti államokra célt az angol miniszterelnök, ahol a német diplomácia előrehaladása révén erős vonakodás volt érezhető az angol-orosz tervekkel és garanciákkal szemben, de remélik, hogy mégis sikerülni fog valamely megnyugtató eszközt találni. Így ment a tárgyalások meggyorsítása végett június közepén az angol kormány közép-kelet-európai szakértője, a prágai tárgyalásoknál is szereplő William Strang Moszkvába. Június közepén még folynak az angol megbízott tárgyalásai, melyek során nemcsak a moszkvai francia nagykövetség játszik erős szerepet, de igen nagy szerep jutott Törökországnak is, mely Angliával kötött garanciaszerződése, valamint a Szovjettel való és még Kemál korszakának elejétől származó szíves viszonya miatt igen fontos tényező az angol és orosz nézetek közötti közvetítésben. Mialatt ezek a moszkvai tárgyalások nagy megfontoltsággal folynak, azalatt nagy érdeklődést keltett bizonyos olasz híradás, mely szerint — amennyiben az angol-orosz tárgyalások nem sikerülnének — könnyen

szó lehetne négyhatalmi értekezletről. Ez az ellenőrizhetetlen feltételezés egyfelől arra enged következtetni, hogy Olaszország nem adja fel mai német irányzatú korszakában sem régibb hagyományait, hogy t. i. a közvetítő szerepét vállalja Anglia és Németország között, másfelől meg a tengelyhatalmak érthetően szívesen vennék, ha Oroszország mégis kimaradna az európai koncertből. Viszont azon esetben, ha a moszkvai tárgyalások netáni meghíúsulása esetén egy angol-francia-német-olasz négyhatalmi értekezelet következnek, kézenfekvő lenne a lehetőség, hogy a tengelyhatalmak lennének fölényben, már csak azért is, mert az általuk erősen támogatott keleti szövetséges Japán közben nemcsak az, orosz, de főképpen az angol pozíciókkal szemben a Távolkeleten az angol nagyhatalmi presztízst lényegesen csorbító előnyökre tett szert. Mialatt így mindkét oldalon a moszkvai tárgyalások lehetőségeit fontolgatják, azalatt az angol külügyminiszter továbbra is bízik az angol-orosz megegyezésben s minden csalódás ellenére is készséggel kijelenti, hogy az angol nép bármikor kész Németországgal békés és tisztességes megegyezésre, hajlandó mindig a másik fél álláspontját is figyelembe venni, de ne követeljük tőle, hogy mindig csak adjon: a tisztességes tárgyalás és megegyezés előfeltétele, hogy a másik fél is tartsa be a szavát. Ilyen esetben Anglia kész a gazdasági élettér kérdéseit is figyelembe venni. Kétségtelennek látszik a moszkvai tárgyalások következetes folytatásából, hogy Anglia és Franciaország többé nem tér vissza a müncheni politikához. Halifax beszédének újabb magyarázata szerint Anglia készen áll, hogy erőszakra erőszakkal felel; Anglia levonja immár a következéseit annak, hogy 1939-ben a hatalmi politika korszakában élünk s egyben jól tudja, hogy Lengyelország függetlenségének veszélyeztetése általános európai tűzvésztt vonna maga után.

Ami továbbá a moszkvai tárgyalásokat illeti, azok alakulására orosz részről kétségtelenül nagy hatással lesz a június közepén beállott s egyelőre beláthatatlan következményekkel járó feszültség Anglia és Japán között. Japán blokád alá vette a tiencini angol koncessziót s csakhamar nyilvánvaló lett, hogy a legújabb japán politika a külföldi koncessziók és a fehér ember kínai birtokállományának teljes megszüntetésére törekszik. A japán politika nyugatról jelentős szellemi és politikai támogatásban részesül a tengelyhatalmak részéről, melyek ebben is az angol hatalmi fölény csorbulását látják, ünneplik, illetve akarják elérni. Közvetve azonban az új japán politika arra is irányul, hogy Anglia — de véle együtt Amerika is, mely szintén erősen érdekelt — szüntesse be a kínai nemzeti ellenállás anyagi és katonai támogatását és alkalmazkodjék a Japán érdekei által megszabott keretekhez. Ezzel szemben az angol kormány megerősítette távolkeleti pozícióit s igen kínos és kényes gazdasági és katonai rendszabályokkal felel Japán akcióira; mire Japán ellenakcióval fenyegetőzik. Kissé kínosan hatott Angliában, hogy az amerikai külpolitika — bár élesen ügyel a maga érdekeire — egyelőre tartózkodást mutat a japán-angol ellentét kiélesedése folyamán.

Mialatt az angol-orosz tárgyalások vették igénybe Európa figyelmét, a tengelyhatalmak is ellentámadásba mentek át diplomáciájukkal. A német és olasz kormányok már hosszabb ideje figyelemmel szemléltek az angol külpolitika törekvéseit, melyekben bekerítési tendenciákat fedeztek fel maguk ellen. A német külpolitika amúgyis igen rossz néven veszi Angliától, hogy Németország kelet-középeurópai törekvései elé minduntalan gazdasági és politikai akadályokat gördít; ezzel viszont Angliának az a célja, hogy e kelet-középeurópai német hatalmi és gazdasági növekedés nyugati és földközítengeri kihatásainak vegye elejét, hiszen ezek őt igen közelről érdeklik. Hasonlóképpen német részről, mint Hitler legutóbbi beszédéből kiderült, azt is rossz néven veszik Angliától, hogy a gyarmati kérdésben

merev és „kapitalista“ álláspontot tanúsít a német törekvésekkel szemben s a világ uralmából és gazdagságából nem akar részt juttatni a mai Németországnak. Az angol-német viszony egyre veszélyesebb alakulása természet-szerűen végét veti azon német koncepcióknak, melyek szerint Németország és Anglia között kell szoros szövetséget létesíteni a germán fajok uralma érdekében és Franciaország ellen. Angliát viszont éppen úgy aggasztja Németország túlhatalma a kontinensen, mint ahogy nem nézett szívesen más, például annak idején francia hatalmi koncentrációkat sem. A május utolsó harmadában Berlinben aláírt német-olasz katonai szövetség mintegy válasz volt az angol politikára. A szövetség aláírása alkalmával különös nyomatékkai hangoztatták az aláírók a tengely hatalmi jelentősége mellett a két állam szilárd béketörekvéseit is, melyek főképpen abban nyerne érthető kifejezést, hogy háború esetén egymást azonnal és feltétel nélkül megsegítik. Ezzel a közös politikai érdekelttséggel és békepolitikával állott kapcsolatban Hitlernek a nyugati német határ mellett s Mussolininak a francia határon tett és sokat kommentált szemleútja. Másfelől pedig ez az egyezmény érdekeltté teszi Olaszországot Északkelet-Európában, aminek máris látható jele az eddig igen szíves lengyel-olasz viszonyoknak a német-lengyel viszony nyomán való átalakulása; ennek megfelelően Németország is közvetlen katonai és hatalmi érdekelttséget vállalt a Földközi-tengeren, ami az olasz-német viszony realitásai mellett amúgy sem újdonság.

Nagyon figyelemre méltó körülmény volt a tengelyállamok szempontjából a spanyolországi német és olasz önkéntesek hazatérte. Németország különös ünnepléssel fogadta azokat, akik a spanyol polgárháborúban kezdetől fogva képviselték a német hatalmi érdekeket az ibér félszigeten. Német tényezők, elsősorban Hitler most már leplezetlenül és teljes őszinteséggel bevallják, mekkora támogatásban részesítette Németország Franco tábornokot s immár tisztán áll a történelmi valóság: a maga politikája érdekében Németország ugyanazokat a beavatkozási módszereket követte, melyeket viszont a baloldali Franciaország is követni akart a spanyol polgárháborúban. Szinte az tűnik ki a német önkéntesek ünneplésében, hogy voltaképpen ezek nyerték meg Franco tábornok számára a spanyol polgárháborút. Ugyancsak nem maradhatott el önkéntesei ünneplésében Olaszország sem, melynek — mint mára kitűnik — szintén igen jelentős része volt Franco győzelmében a spanyol néppront törekvéseivel szemben. Az önkéntesek hazatérte nem azért történt, mintha ezt kívánták volna — ahogy kívánták — a különféle német-angol, német-olasz stb. megegyezések — az oly fontos német önkéntesekről eddig különben is keveset hallottunk, annál többet az olaszokról —, hanem azért elsősorban, mert a világpolitika súlypontja eltolódott kissé Spanyolország, illetve Gibraltár felől; a tengely államainak most már nem olyan fontos a spanyol kérdés erőszakolása mint eddig; s erre enged következtetni az is, hogy bár Spanyolország csatlakozott a tengely politikáját szolgáló antikomintem egyezményhez, a francia külpolitika cáfolni tudja, mintha Spanyolország szövetséget kötött volna a tengelyhatalmakkal. Ezzel szemben a valóság az, hogy Portugália, ahol egy sajátos keresztény diktatúra uralkodik s melyet e szempontból a diktatúrák hajlandóságúak sokat csodáltak, ez a katolikus-diktatúra Portugália még szorosabbra fűzte Angliával való kapcsolatát, tekintet nélkül a „világnézeti“ különbségekre, de különös tekintettel a nem egyszer határain gyülekező spanyolországi olasz önkéntesekre.

Mialatt a tengely államai ily módon még szorosabbra fűzték baráti és érdekszövetségüket és mialatt az angol-orosz tárgyalások szabják meg a világpolitika menetét, Oroszország szomszédságában igen jelentős előrehaladást tett a német politika, ami kétségtelenül nagyon befolyásolja a Szovjet-

nek a balti államokra és nyugati határaitra vonatkozó magatartását. Mialatt Németországnak bizonyos nehézségei vannak cseh vonatkozásokban a szünni nem akaró titkos cseh ellenállás és a nyilván kívülről is szított cseh függetlenségi politika miatt és mialatt a lengyel-német viszony nemcsak danzigi, de már sziléziai vonatkozásokban is kiélesedik a német igények és sérelmek fokozatos, lavinaszerű hangoztatása, másfelől a lengyel kitartás és nyugalom következtében, azalatt Németországnak sikerült sorra megneemtámadási szerződéseket kötni a Baltikum államaival. Nemcsak Svédország és Dánia vállalták e szerződéseket, némi természetes aggodalomtól kísértetvén és hajtván a Szovjet közelsége miatt, de Finnország, Lettország és Észtország is, melyekre a Szovjet elsősorban gondol az Angliával való tárgyalások során. Ezek a kis államok viszont érthetően, múltjuk és jelenbeli helyzetük miatt nem rokonszenvezhetnek nagyon a Szovjet garanciatörekvéseivel s viszont Németország miatt, melynek törekvéseit nagyon gondosan figyelik, nem vállalhatják magukra az angol garanciát sem, mert hiszen ez — mutatja a lengyel példa is — ellenségükké tenné Németországot. Így hát ki kellett jelenteniök, hogy tudtuk és beleegyezésük nélkül nem hagyják garantáltatni magukat s megkötötték Németországgal a megneemtámadási szerződést; a német vezérkar pedig máris élénken érdeklődik viszonyaik iránt, ami kifejezést nyer bizonyos katonai utazásokban. A Szovjet ezzel kapcsolatban nem látja szívesen a Pétervárhoz közel eső finn és svéd érdekeltségű Aalandszigetek megerősítését, ami viszont svéd és finn vonatkozásban elsőrendű érdek; az e körül Genfben, a Népszövetség eléggé unalmas és eseménytelen ülésén kialakult vita szintén nem járult hozzá túlságosan az európai megnyugváshoz és megértéshez. Jelenleg azonban változatlanul a danzigi kérdés Közép- és Kelet-Európa legkényesebb problémája; kényes és súlyos határc incidensek bolygatják az amúgyis éles lengyel-német viszonyt. Danzigi német tényezők mindinkább erősebben ki akarják küszöbölni ebből a városból a lengyel befolyást. Lengyelország viszont gazdasági és stratégiai érdekből kénytelen ragaszkodni Danzighoz; a Visztula lengyel folyó és Lengyelországnak errefelé vannak összes lehető kijárásai a nagyvilág felé, nem szólva a húsz év alatti rengeteg befektetésről. A danzigi német nemzeti szocialisták hangoztatják bizalmukat Hitler ígéretében a danzigi Anschlusst illetően; ugyanezt említette június közepein danzigi látogatásakor tartott beszédében Göbbels is; ezalatt pedig enyhült Lengyelországnak az angol-orosz viszonylatokkal szembeni bizalmatlansága és sürgős, sűrű ütemben folynak az angol-lengyel vezérkari tárgyalások, melyekkel kapcsolatosak azok a Németországban aggodalommal és kellemetlenül fogadott hírek, melyek bizonyos lengyelországi repülőbázisokról szólnak. Kwiatkowski lengyel miniszterelnök-helyettes megnyilatkozása jellemzi a legjobban a lengyel álláspontot; Lengyelországnak szüksége van a tengeri kijáróra; a korridor ősi lengyel föld, lengyel lakossággal; Lengyelország kész mindenkor a megegyezésre, de nem látja be, miért legyen az ő ősi történelmi és népi területe mások élettere és miért kell élettereket más népek kárára kiterjeszteni; a lengyel életteret a lengyel nép és a lengyel munka, nem a hódítás jelölte ki.

A bonyolult európai helyzetről alkotott képet még kiegészítheti a Vilma holland királynőnek Belgiumban történt baráti látogatásáról szóló híradás, melynek során a királynő és Lipót belga király a kis népek összefogásának szükségességét hangoztatták, függetlenségük és szabadságukat megvédeni kész szándékaikkal egyetemben. A német politika egyéb szándékaira enged következtetni Pál jugoszláv régensherceg berlini és római látogatása, mellyel kapcsolatban sok szó esett arról, hogy Jugoszlávia csatlakozik a tengelyhatalmakhoz; viszont hivatalos jugoszláv részről hangoztatták a kétségtelenül kényes kül- és belpolitikai helyzetben lévő délszláv állam teljes akció-

szabadságát és függetlenségét. A balkáni helyzet kulcsa jelenleg Bulgária. Ismeretesek bizonyos bulgár nyilatkozatok, melyek szerint Bulgária, meg nem értve a Balkán-szövetségtől és Romániától, Németország függőségében keresné boldogulását. Ismeretesek azok a bulgár törekvések is, melyek egy Románia kárára történő revízió fejében hajlandók a Balkán-szövetséggel szembeni álláspont megváltoztatására. A Balkán-szövetségben és az új angol-török külpolitikában nagy szerepet játszó Sarajoglu török külügyminiszter — feladván Törökországnak soká képviselt bulgárellenes szempontjait — ankarai látogatásakor vendégét, Gafencu román külügyminisztert — mint hírlík — arra igyekezett reávenni, adja Románia Dobrudzsát jelképesen „bérbe“ Bulgáriának. Bulgária most azért különösképpen fontos, mert erre vezetnek át a Balkán legfontosabb útjai. Ha az angol garancia valóban működésbe is akar lépni — például Románia érdekében —, a segítségnek ezeken a régi balkáni hadi utakon át kell közelednie. Így lenne Bulgáriának elhatározó szerepe az esetben, ha netán Románia tárgya lenne feltételezett német törekvéseknek. Viszont Románia, mióta megkapta az angol garanciát, az eddigi engedékenyebb magatartásból merevebb álláspontra tért át a balkáni és egyéb közép-európai kérdésekben, amit bulgár részről fel is panasznak, így tehát igen fontos a Balkán-szövetség számára, hogy Romániát merev és elutasító álláspontjának megváltoztatására bírja és Románia engedékenysége által Bulgáriát bevonja a Balkán-szövetségbe. Régebben a Balkán-szövetség igen fontos tényezője volt Jugoszlávia; az olasz és német érdekkörbe való bevonásával e jelentősége lényegesen megcsökkent. Most a Balkánszövetség vezetése Törökország kezében vans Törökország egyben az angol politika szándékait is képviseli. Ezek azok az okok, melyek miatt a Balkánszövetség óvakodik attól, hogy Bulgária német érdekeltséggé váljék; ezen esetben megnehezülne az angolbarát Balkán-szövetség funkciója, mely az angol-francia-orosz szövetségi rendszert hivatott majd kiegészíteni. Törökország és Anglia nagyjelentőségű új viszonylatainak mindenestre elhatározó a jelentősége orosz, német, olasz és balkáni vonatkozások szempontjából az európai külpolitikában, sőt a Közelkeleten is, ahol Törökország új vezetőszerepre tett szert Irak, Irán, Afganisztán és Egyiptom élén s mintegy paralizálja a tengelyállamok bizonyos közelkeleti törekvéseit.